

Universiteit Utrecht

Polen en de vreemdeling

Een interdisciplinair onderzoek naar de vorming van de Poolse nationale identiteit in verhouding tot de islamitische vreemdeling

Interdisciplinaire scriptie Liberal Arts & Sciences: LA3V11003

Niek Kalkman, 5515602

Tim Donker van Heel, 5498007

Linda Vega Mena - van der Hoek, 4297377

Scriptiebegeleider: Dr. H. Hendriks

Vakreferent Religie & cultuur: Dr. N. Landman

Vakreferent Internationale betrekkingen: L. van Uhm MA

Vakreferent Culturele antropologie: S.E. Gilsing MSc

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
Inleiding	4
Hoofdstuk 1: Religie & cultuur	6
Inleiding	6
1.1 Secularisering in Europa	7
1.2 Religieus nationalisme in Polen	8
1.3 Het kerkelijke narratief van een christelijk Polen	9
1.4 De rol van de katholieke kerk	11
Conclusie.....	13
Hoofdstuk 2: Internationale betrekkingen	15
Inleiding	15
2.1 Historisch legitimering.....	16
2.2 Jan Sobieski II.....	16
2.3 Karel Martel.....	17
2.4 Discontinuïteit.....	18
2.5 Een reactie op het verleden.....	20
2.6 Het Ethnic-Civic debat.....	20
Conclusie	22
Hoofdstuk 3: Culturele antropologie	24
Inleiding	24
3.1 Theoretisch kader	25
3.2 De Poolse homogene nationale identiteit	26
3.3 De negatieve houding jegens de moslimminderheid	27
3.4 Islamofobie	28
3.5 Weergave van de moslim-ander in de media	29
Conclusie	31
Hoofdstuk 4: Integratie	33
4.1 Analyse van de disciplinaire inzichten	33
4.2 Common ground	36
4.3 Meeromvattend inzicht	39
Hoofdstuk 5: Discussie	40
Bibliografie	42

Voorwoord

Na enkele maanden van intensieve samenwerking kunnen we met trots onze scriptie aan u presenteren. Deze scriptie is geschreven vanuit de drie disciplines: Religie & cultuur, Internationale betrekkingen en Culturele antropologie. Doordat deze drie disciplines niet ver uit elkaar liggen, ondervonden wij geen moeite bij het vinden van een onderwerp. Tijdens de eerste bijeenkomst werd al duidelijk dat onze interesse lag in hoe “de nationale identiteit” van een land opnieuw opleeft door de komst van vreemdelingen. Hoewel dit in een multiculturele samenleving als Nederland zich ook uit door bijvoorbeeld afschrikkende immigratie en integratieregels (Suvarierol 2012) en naturalisatieceremonies (Verkaaik 2010), wilden wij echter kijken naar Polen. De reactie van Polen en enkele andere Oost-Europese landen wat betreft de komst van vreemdelingen is namelijk veel heftiger. In reactie op de vluchtelingenpolitiek van Merkel en de Europese Unie sloten zij hun grenzen. Wij kozen specifiek voor Polen als onderzoeksterrein omdat de religieuze identiteit van Polen en de rechts-populistische regering een sterke rol spelen in de reactie op islamitische vreemdelingen.

Terugkijkend kunnen we zeggen dat het schrijven van deze scriptie een leerzame ervaring is geweest en hebben wij als interdisciplinaire onderzoekers en discipline specialisten kunnen groeien. Hierdoor zijn we van mening dat we een interdisciplinair onderzoek hebben neergezet die een meeromvattend antwoord geeft op hoe de Poolse houding ten opzichte van islamitische vreemdelingen wordt gevormd.

Tot slot willen wij onze dank uitspreken naar de begeleiders die geholpen hebben deze scriptie tot stand te brengen. Om te beginnen met onze begeleider vanuit Liberal Arts & Sciences, H. Hendriks, die ons taalkundige feedback gaf en ons begeleidde bij het juist integreren van de disciplines. Daarnaast onze vakreferenten, N. Landman (Religie & cultuur), L. van Uhm (Internationale betrekkingen) en S.E. Gilsing (Culturele antropologie), die ons voorzagen van deskundige advies vanuit de desbetreffende disciplines.

Dan rest ons alleen u veel leesplezier te wensen,

Niek Kalkman, Tim Donker van Heel en Linda Vega Mena - van der Hoek

Inleiding

Op oudejaarsavond 2016 riepen twee dronken jonge Poolse mannen scheldwoorden en beledigende opmerkingen naar de Algerijnse en Tunesische eigenaren van een kebabzaak in het Poolse stadje Elk. Bovendien probeerden zij twee flesjes cola te stelen. In de vechtpartij die volgde, werd een van de Poolse jonge mannen twee keer gestoken en overleed aan zijn verwondingen. De dag erna verzamelden zich tussen de 200 à 300 mensen bij de kebabzaak om te demonstreren. Zij riepen anti-buitenlander-leuzen en gooiden stenen en vuurwerk. Onder begeleiding van applaus werd de kebabzaak binnen enkele minuten vernield. Agenten die ingrepen, werden ook bekogeld. Toen een lokale bisschop in de mis opriep om het geweld te staken, verlieten sommige aanwezigen de kerk. Later werd in Lubin een andere kebabzaak vernield en onder geklad met leuzen als "Fuck ISIS" en "Fuck Islam" (NOS.nl 2017, Buchowski 2017).

Gebeurtenissen als deze komen in Polen sinds de vluchtelingencrisis van 2015 steeds vaker voor en de houding tegenover culturele anderen, zoals vluchtelingen, radicaliseert. Tussen 55 en 76 procent van de Polen keurt deportatie, detentie en het sluiten van de grens voor asielzoekers goed. De bereidheid om vluchtelingen zich in Polen te laten vestigen ligt zelfs tussen de 2 en 5 procent (Buchowski 2017). In tegenstelling tot West- en Noord-Europa heeft Polen nog geen enkele vluchteling opgenomen binnen het vluchtelingenherplaatsingsprogramma van de Europese Unie. Nederland heeft enkele tienduizenden vluchtelingen binnen zijn grenzen toegelaten, terwijl Duitsland al meer dan een miljoen vluchtelingen heeft zien binnenkomen (VluchtelingenWerk Nederland 2017). De vraag rijst waarom willen Oost-Europese landen als Hongarije, Polen en Slovenië (die geen enkele vluchteling willen toelaten), niet ook hun steentje bijdragen aan dit Europese probleem? Het lijkt geen toeval dat alle landen met rechts-populistische regeringen zich tegen de vluchtelingenpolitiek van Merkel en de Europese Unie verzetten. Maar hoe komt het dat juist deze landen het als zo'n groot probleem ervaren om mensen die voor oorlog op de vlucht zijn een veilige thuishaven te bieden? Is dit simpelweg te verklaren doordat deze landen "nu eenmaal xenofobisch" zijn en dat hun mentaliteit qua mensenrechten nog ver achterligt op het Westen? Dit lijkt té eenvoudig om waar te zijn. Om deze reden zal deze scriptie zich aan de hand van de volgende hoofdvraag bezighouden met de onderliggende redenen van de vijandige Poolse houding tegenover islamitische vreemdelingen:

Hoe wordt de negatieve Poolse houding tegenover islamitische vreemdelingen gevormd?

Er is hier sprake van een complex probleem. Zo kunnen we geen eenduidige benadering hanteren van de Poolse houding. Er zijn vele factoren die samen leiden tot iets dat wij 'de Poolse houding' noemen, zoals het politiek debat, de rol van de katholieke kerk in Polen, en historische ontwikkelingen. Daarbij zijn inzichten van meerdere disciplines van belang. Zo geeft culturele antropologie inzichten in wat het betekent om een groep te zijn, en hoe de komst van een culturele ander daar invloed op heeft. Vanuit religiestudies komen inzichten over de verhouding tussen kerk en staat en het effect daarvan op die Poolse houding uit de hoofdvraag. Geschiedwetenschap geeft ons inzicht in hoe het verleden gebruikt wordt in het heden, en welke historische ontwikkelingen relevant zijn om die Poolse houding te verklaren. Voor het verklaren van de Poolse houding ten opzichte van de islamitische vreemdeling is dus een politiek-historisch, een religieus en een cultureel perspectief nodig. Door in dit onderzoek de inzichten uit de verschillende disciplines te integreren, zal door het vergroten van het begrip van de Poolse houding ten opzichte van de islamitische vreemdeling wellicht een waardevolle bijdrage worden geleverd aan het huidige debat over culturele diversiteit.

In navolging van Repko (2016) is dit interdisciplinaire onderzoek als volgt ingedeeld. In het eerste hoofdstuk zal vanuit de discipline Religie & cultuur antwoord worden gegeven op de deelvraag: In hoeverre speelt de religieuze identiteit van Polen als katholieke natie een rol in de houding tegenover de islamitische vreemdeling. In het tweede hoofdstuk zal vanuit het perspectief van Internationale betrekkingen de volgende deelvraag behandeld worden: In hoeverre wordt de Poolse geschiedenis ingezet om een nationale identiteit van Polen te construeren? Het derde hoofdstuk wordt middels een antropologisch perspectief ingegaan op de deelvraag: Hoe speelt de Poolse nationale identiteit een rol in de Poolse reactie op de culturele ander in de gedaante van islamitische vreemdelingen? In het vierde hoofdstuk worden de inzichten van de voorgaande hoofdstukken met elkaar geïntegreerd aan de hand van de integratietechniek organisatie om tot een meeromvattend inzicht te komen. Ten slotte zal in het vijfde hoofdstuk het onderzoeksproces worden geëvalueerd.

Hoofdstuk 1: Religie & cultuur

Niek Kalkman

Inleiding

In 1965 publiceert de rooms-katholieke kerk vanuit het tweede Vaticaans Concilie de verklaring *Nostra Aetate* ('In onze tijden'), een tekst over de houding van de kerk tegenover niet-christelijke godsdiensten en een voorbeeld van de progressieve weg die de rooms-katholieke kerk in dat concilie is ingeslagen. Zo staat er het volgende te lezen over de islam:

Mogen ook in de loop der eeuwen tussen Christenen en moslims veel onenigheid en vijandschap zijn voorgekomen, de heilige Synode spoort thans allen aan het verleden te vergeten, zich ernstig toe te leggen op wederzijds begrip, en gemeenschappelijk de sociale rechtvaardigheid, de zedelijke waarden, de vrede en de vrijheid te verdedigen en te bevorderen in het belang van alle mensen. (*Nostra Aetate*, 1966).

De nadruk ligt op eenwording tussen mensen, het zoeken naar overeenkomsten in plaats van verschillen en respect voor de religieuze ander. Het innemen van deze progressieve houding van de kerk is uiteraard nog niet hetzelfde als het daadwerkelijk integreren van die houding in de praktijk van de lokale kerken. Bovendien is het in Polen niet de enige boodschap die de rooms-katholieke kerk communiceert, zoals we zullen zien. In Polen, een nog altijd overwegend katholiek land, zien we verschijnselen die niet in overeenstemming lijken te zijn met het zoeken naar wederzijds begrip en gemeenschappelijke waarden van moslims en katholieken zoals beschreven in *Nostra Aetate*. Zo schrijft Witold Klaus over Polen: "Poland has joined the ranks of countries that are introducing increasing restrictions on the coming refugees and exert substantial control over them, although neither the migrant situation (and a relatively low influx of refugees accompanied by a still relatively low number of migrants living in Poland), nor the so-called question of security justify such measures." (2017, p. 527). Uit de manier waarop Polen islamitische vreemdelingen tegemoet treedt blijkt niet een houding zoals die hierboven beschreven is. Daarnaast voelt Stanislaw Grodz zich genoodzaakt te schrijven over het belang van een interreligieuze dialoog tussen de dominante katholieke kerk en minderheden als de moslimgemeenschap:

“For the Muslims inter-religious contacts draw public attention to them and give them an opportunity to declare their identity themselves and work at overcoming bad stereotypes spread by some mass media.” (Grodz, 2010, p. 272). Grodz vindt het in de Poolse situatie blijkbaar nodig dat moslims zelf hun identiteit kunnen vormen en uiten, iets waar de katholieke kerk in Polen, als die *Nostra Aetate* serieus zou nemen, al veel eerder aanzet toe zou hebben moeten geven. We zullen echter zien dat dit, in ieder geval voor een belangrijk gedeelte van de Poolse geestelijkheid, bepaald niet het geval is.

In dit religiewetenschappelijke disciplinaire hoofdstuk zal ik onderzoeken in hoeverre de religieuze identiteit van Polen als katholieke natie een rol speelt in de houding tegenover de islamitische vreemdeling. Allereerst zal ik ingaan op de sterke verbinding die er bestaat tussen katholiek-zijn en Pools-zijn, een verbinding die in de afgelopen decennia expliciet is versterkt door de Poolse paus Johannes Paulus II. Vervolgens zal ik ingaan op de stelling dat de nationale identiteit van Polen als katholiek land een houding van angst en weerstand ten opzichte van de islamitische vreemdeling in de hand werkt. Hierbij komt het narratief van een christelijk Europa naar voren, zoals dit wordt geformuleerd door Natalie Smolenski, antropologe en historica aan de *University of Michigan*. Daarnaast biedt Philip W. Barker een meer overstijgend perspectief op religieus nationalisme in hedendaags Europa, waarvoor hij Polen als casus bestudeerd heeft. Om in te gaan op de huidige situatie en mogelijkheden tot verbetering in christen-moslim relaties in Polen, komt Stanislaw Grodz, onderzoeker aan de katholieke universiteit van de Poolse stad Lublin, aan bod. Hij gaat in op de plaats van moslimgemeenschappen in Polen en onderzoekt de mogelijkheid en wenselijkheid van interreligieuze dialoog met de dominante katholieke kerk.

1.1 Secularisering in Europa

De Vrede van Westfalen in 1648 wordt door Philip Barker als funderend moment gezien voor het ontstaan van de Europese natiestaat. De kerk-staat verhouding speelt een grote rol in die ontwikkeling: “[...] the notion of *cuius regio, eius religio* – that the religion of the King is the religion of the people.” (Barker, 2009, p. 2). Als we kijken naar de verhouding tussen de kerk en de staat sinds die tijd, zien we dat er veel veranderd is. Barker omschrijft deze transformatie als volgt, in lijn met het idee van secularisatie: “every aspect of religion is withering away, from the institutional to the personal, the spiritual and the societal.”

(2009, p. 2). De ontwikkeling van het afzwakken van de relevantie van religie wordt al in de 19e eeuw voorspeld door veel denkers, van wie Karl Marx wellicht de meest bekende is. Meer recent onderzoeken gaat dieper in op die specifieke ontwikkeling, getuige bijvoorbeeld José Casanova, die zich bezighoudt met het beschrijven van specifieke processen die – weliswaar onderling sterk verbonden – los van elkaar bestaan. In plaats van een enkele ontwikkeling onder de noemer van 'secularisering' ziet hij verschillende processen, met name differentiatie, een historische afname van religie en privatisering (Barker, 2009, p. 4). Ondanks allerlei verdiepende onderzoeken en conflicterende standpunten over de kwestie lijkt er een consensus te zijn over het feit dat het secularisatieproces overeind blijft in West-Europa, zij het nu als uitzondering op de rest van de wereld. "While the secular is the norm on the European continent, certain countries clearly defy the broader trend and cling closely to religion. Poland, Ireland, and Greece are prime examples." (Barker, 2009, p. 7). Waar overal in Europa een afnemende trend zichtbaar is in kerkgang, acceptatie van geloofswaarheden en vertrouwen in en identificatie met religieuze instituties, houdt Polen als natie sterk vast aan het katholicisme. Barker stelt: "In whatever way it is examined, Poland stands out as Catholic. The wider European secularism has been avoided here. Thus, Polish nationalism provides another case in which religion has maintained an undeniable presence." (2009, p. 75).

1.2 Religieus nationalisme in Polen

De identiteit van de Poolse natie is in hoge mate gevormd door de katholieke kerk. Daarmee is religie in Polen iets dat geloofsinhoud als zodanig overstijgt en een veel bredere betekenis heeft, namelijk als medebepaler van de nationale identiteit. Dit heeft volgens de theorie van Philip Barker alles te maken met de rol die de kerk in de vorige eeuw heeft gespeeld. "Polish nationalism became firmly rooted in Catholicism because it '[...] played a complex but significant role in preserving Polish nationalism and preventing the full assimilation of the nation into its neighbors' societies' (Kennedy and Simon 1983: 131). The previously divided Polish nation now found a new unity." (Barker, 2009, p. 96). Barker stelt dat het katholicisme door het Poolse volk gekozen is, omdat het de meest duidelijke factor is die Polen van zijn buurlanden onderscheidt. Daarbij vermeldt hij specifiek het oosters-orthodoxe Rusland en het protestantse Duitsland (Barker, 2009, p. 76), en voegt daar zelfs

aan toe dat "Polish nationalism would have centered on some other factor – language, culture, history, etc. –" (Barker, 2009, p. 96), indien er niet zo'n sterke religieuze afgrenzing had bestaan van de buurlanden. In hoofdstuk 2 van deze scriptie wordt ook de rol van Polen als overwinnaar over de Ottomanen in de 17e eeuw genoemd in deze context. Barkers theorie verklaart de sterke verbondenheid van de katholieke kerk met de nationale identiteit van Polen aan de hand van de religieuze verschillen die Polen als land van zijn buren onderscheiden. Dit impliceert dat de katholieke kerk in Polen aan kracht zal winnen als het land bedreigd wordt door andere culturen met andere religies. "[...] [A] threat is essential for a religious turn in national identity", aldus Barker (2009, p. 108). Religie is dus voornamelijk relevant als een verbindende factor in de geschiedenis van het Poolse nationalisme. Deze relevantie staat in Barkers theorie dan ook los van de inhoud van het katholicisme, hoewel de kerk haar positie wel heeft versterkt door middel van inhoudelijke argumenten. We zullen nu zien dat anderen menen dat het binnen de Europese context ook in de ogen van de katholieke geestelijkheid niet zozeer gaat om het katholicisme als wel om het christelijke geloof in het algemeen.

1.3 Het kerkelijke narratief van een christelijk Polen

Natalie Smolenski, een Poolse antropologe, biedt het narratief van een christelijk Europa dat is (en wordt) gecommuniceerd door een invloedrijk deel van de Poolse geestelijkheid. Zoals gezegd ligt de nadruk hier meer op Europa als christelijk 'territorium' dan als katholiek gebied. In de Europese context gaat het om het verdedigen van een religieuze identiteit tegen het voortschrijdende seculariseringsproces. In deze situatie strijden de protestantse en de anglicaanse kerk als het ware zij aan zij met de katholieke kerk. In Polen zelf, waar dit echter niet het geval is, zal de katholieke kerk meer vanuit een eigen agenda handelen. Smolenski stelt dat het genoemde narratief expliciet werd gecommuniceerd in de naoorlogse periode (1945-1969), "during which the Primate of Poland, Stefan Wyszyński, along with a sizeable number of Catholic clergy, engaged in a decades-long project to position the Catholic Church as the protector and custodian of 'true' Polish nationhood. They promulgated a narrative in which Poland was a discrete historical actor tasked with a Christ-like redemptive mission." (Smolenski, 2016, p. 522). Het gaat dus om een verhaal waarin Polen een geestelijke verantwoordelijkheid heeft als christelijke natie. De identiteit

van het land wordt hierin geconstrueerd op basis van een theologische interpretatie van de geschiedenis. Dit narratief is juist ook na het communistische tijdperk blijven bestaan: “[...] prominent Catholic clergymen have since the fall of communism increasingly emphasized a narrative recounting the foundation of Europe and its constituent nations through baptism, which allegedly bestowed the Holy Spirit upon entire ‘nations’ and thereby also Europeanized them” (Smolenski, 2016, p. 520). Smolenski noemt dit een nationaal-Europese theologie, die langs twee assen werkt: Naast een Europees-gerichte interpretatie is er een nationalistische interpretatie, zonder dat deze elkaar uitsluiten. Met betrekking tot Polen zelf gaat het dus om het katholicisme, maar Europa wordt als christelijk ‘territorium’ beschouwd. Smolenski begint haar artikel met een citaat van Henryk Muszynski, oud-aartsbisschop van Gniezno (1992-2010) en primate van Polen (2009-2010): “Christianity is the lasting element not only of European historical memory and culture, but is also the vital element of European identity. Without this factor, Europe ceases to be Europe” (Smolenski, 2016, p. 519). Deze manier waarop het narratief van een katholiek Polen en – zoals in bovenstaand citaat – een christelijk Europa worden gecommuniceerd staat op gespannen voet met de visie van de katholieke kerk zoals deze wordt uitgedragen in *Nostra Aetate*. In dit verband rijst ook direct de vraag naar omgang met de komst van grote aantallen – veelal – islamitische vreemdelingen. Het lijkt aannemelijk dat die toevloed in de context van Smolenski’s narratief als niet-passend gezien worden, en wellicht zelfs als bedreiging, een punt waar ik later naar toe zal werken. Smolenski benadrukt ook de invloedrijke rol die Karol Josef Wojtyla gespeeld heeft in bovengenoemde ontwikkelingen. Deze heeft als de Poolse paus Johannes Paulus II een enorme invloed gehad op de katholieke kerk in Polen – onder andere door zijn rol in het narratief van Smolenski, die de volgende uitspraak aanhaalt die Johannes Paulus II heeft bij gedaan zijn pauselijk bezoek aan Polen in 1979:

I greet Poland, baptized here over a thousand years ago! I greet Poland, guided into the mystery of the life of God by the sacraments of baptism and confirmation. I greet the Church upon the land of my forefathers in its collectivity and hierarchical unity with the success of St. Peter. I greet the Church in Poland, which has been led from the beginning by the holy bishops and martyrs, Adalbert and Stanislaw, united at the side of the Queen of Poland, the Lady of Jasna Gora! (Smolenski, 2016, p. 526).

Dit is een goed voorbeeld van het narratief, waarbij Polen als natie wordt verbonden met het moment van de doop van Mieszko I, die geldt als de eerste heerser van Polen. Paus Johannes Paulus II spreekt de Polen toe als een homogeen, katholiek volk, een omschrijving die hij later uitbreidt naar de rest van Europa. Smolenski merkt hierbij op: "What is founding both Poland and Europe, in this discourse, is the Holy Spirit itself, sent down both during Pentecost and at moments of baptism, [...] always present in, and mediated by, the sacraments of the Church." (2016, p. 526).

1.4 De rol van de katholieke kerk

Aan de hand van besproken theorieën is het interessant om na te gaan hoe er in Polen wordt omgegaan met de komst van vreemdelingen die niet passen in de religieuze identiteit van het land. Philip Barker beschrijft een proces waarbij de religieuze identiteit van een land versterkt wordt naarmate de bedreiging voor dat land toeneemt. Een mogelijk gevolg van deze theorie is dat de komst van islamitische vreemdelingen naar Polen versterkend werkt op de katholieke kerk, zoals eerder gebeurd is in confrontatie met het orthodoxe Rusland en het protestantse Duitsland. De katholieke kerk kan als bewaarder van de Poolse identiteit aan invloed winnen, als tenminste de islamitische vreemdeling daadwerkelijk als bedreiging wordt ervaren vanuit de Kerk. We zien nu in Polen een beweging waarbij Rooms-Katholieke leiders de nood voelen om de politieke houding ten opzichte van vluchtelingen te corrigeren (Associated Press, 2017). Paus Franciscus had zich al eerder in Polen uitgesproken voor het opnemen van vluchtelingen, maar de regering en de bevolking lijken eerder afstand te nemen dan deze boodschap over te nemen (Oliphant, 2016). Deze berichten getuigen van een groeiende afzet van de R.-K. Kerk tegen de negatieve houding van de politiek ten opzichte van vluchtelingen. Met betrekking tot de R.-K. Kerk is er nog een verschuiving zichtbaar die ertoe leidt dat we deze theorie niet zomaar kunnen aannemen. Er is de afgelopen maanden in veel te doen geweest om een wetsvoorstel om abortus in Polen volledig te verbieden. Op de nieuwssite van de NOS is te lezen dat volgens dit voorstel abortus alleen nog toegestaan is als het leven van de moeder in gevaar komt. "Als een vrouw of een arts zich niet aan de regels houdt, kunnen ze dus tot vijf jaar celstraf krijgen. Volgens het voorstel zouden ook 'verdachte miskramen' onderzocht moeten worden. Alleen in Ierland, Malta en het Vaticaan zijn de regels zo

streng" (NOS.nl, 2016). Enerzijds is dit voorstel een burgerinitiatief, dat wordt gesteund door de regeringspartij PiS (Recht en Rechtvaardigheid) en aanvankelijk ook door de katholieke kerk. Anderzijds heeft het initiatief duizenden mensen op de been gebracht om te demonstreren tegen de maatregel. (NOS, 2016). Na stemming is het voorstel uiteindelijk afgewezen, en wel met een grote meerderheid van 352 tegenover 58 stemmen (NOS, 2016). Dit voorbeeld illustreert de verscheidenheid in Polen wanneer het aankomt op de keuze voor een religieuze versus een seculiere, of althans een meer liberale, identiteit. Het voorstel werd wel gedaan en gesteund, maar niet aangenomen. Polen kent weliswaar al een van de strengste abortuswetgevingen van Europa, maar neemt desalniettemin niet een stap naar een nog conservatievere houding. Het is uiteraard niet zo dat de abortuswetgeving een op een tegenover de houding jegens islamitische vreemdelingen kan worden geplaatst. Maar het betreft wel twee thema's waarbij dezelfde houdingen tegenover elkaar staan: de conservatieve houding – gerepresenteerd door regeringspartij PiS – die negatief tegenover de opname van vluchtelingen staat, en een meer progressieve houding die pleit voor een gastvrije houding en voor dialoog met islamitische vreemdelingen. Deze laatste houding komt naar voren in Grodz' pleidooi (2010) voor interreligieuze dialoog: "[...] I think that inter-religious experiences help all the individuals involved and their religious communities in developing an awareness of the presence of 'the others'." (2010, p. 283). Grodz gaat verder over het mogelijke effect van deze dialoog, iets wat relevant is voor de rol van de Rooms-Katholieke Kerk in de houding die gevormd wordt: "This awareness, though not expressed in spectacular forms, results in 'making space for the others' in one's own world where they can feature as positive characters and not as a negative 'reference point' against which one can present one's own 'superiority'." (Grodz, 2010, p. 283). Met het nationaal-Europees theologische narratief dat Smolenski in gedachten kunnen we de rol van de katholieke kerk opvatten als een rol van superioriteit en dominantie. De Poolse nationaliteit is in dit narratief namelijk intrinsiek verbonden met een christelijke identiteit en zelfs een met een zekere verantwoordelijkheid:

[...] national-European theologians claim that the Catholic Church is the custodian and mediator of the very substance—the Holy Spirit, or God—to which Europe traces both its ancestry and its *telos*. The Church, as the only legitimate mediator of this property, assures through its symbolic practices the

unbroken connection of Europe and its constituent nations to their originary ancestral Pentecost. (Smolenski, 2016, p. 527)

De kerk wordt hier genoemd als de enige rechtmatige bemiddelaar van het gedachtegoed dat Polen, en zelfs Europa, zijn identiteit verleent. Vanuit die rol van superioriteit is de uitdaging groot om open te staan voor aanwezigheid en eventuele inbreng van andere culturen, andere religies, en dat is waarom Grodz pleit voor de interreligieuze dialoog. Ook al hebben we in Polen te maken met moslims als kleine minderheid, toch is die dialoog noodzakelijk. Dat verandert namelijk de houding tegenover de islamitische vreemdeling, zodat die niet langer wordt gezien als "negative 'reference point'" waartegen de kerk haar eigen superioriteit kan afzetten. Dan pas kan de culturele en religieuze ander een positieve(re) rol gaan spelen in de Poolse samenleving. Dialoog is dus een mogelijk middel voor de kerk om af te komen van de vermeende superieure positie die ze in het discours van de nationaal-Europese theologie inneemt en een meer open houding aan te nemen ten aanzien van de islamitische vreemdeling.

Conclusie

In de eerste paragraaf heb ik duidelijk willen maken hoe de Poolse identiteit is komen samen te vallen met de religieuze identiteit: Pools-zijn en katholiek-zijn zijn niet los van elkaar te denken. Philip Barker betoogt dat dit is veroorzaakt door de religieuze grens tussen Polen en zijn buurlanden, die een bedreiging vormden. Om een onafhankelijk en 'volkseigen' land te blijven moest Polen vasthouden aan zijn meest duidelijke onderscheidende kenmerk: de dominante aanwezigheid van de katholieke kerk. Vervolgens is Smolenski besproken, die zich richt op het narratief dat vanuit een invloedrijk deel van de Poolse geestelijkheid wordt gecommuniceerd. Dit narratief plaatst het ontstaan van het land Polen bij een geestelijk moment van doop, waarop de Heilige Geest zijn intrek heeft genomen in de Poolse natie. Met name paus Johannes Paulus II heeft ingespeeld op dit idee van Polen als oorspronkelijk christelijke natie, wat Polen ook als land binnen Europa een belangrijke rol toekent. Paus Johannes Paulus II benadrukt op verschillende moment het belang van de Poolse natie als verdediger en verspreider van het christelijk geloof in Europa. Dit lijkt erop te duiden dat de Poolse katholieke houding ten opzichte van andere christelijke stromingen opener is geworden. Dit kan een strategische keuze zijn van de kerk,

maar daarmee blijft het nog wel een stap die gezet is. Aan de ene kant is er dus meer tolerantie zichtbaar vanuit de rooms-katholieke kerk in Polen, terwijl aan de andere kant moslims nog steeds aan de andere kant staan van de grens van het christelijk benoemde Europa. Tenslotte heb ik gesuggereerd dat, in navolging van het argument van Barker, de vluchtelingencrisis opgevat zou kunnen worden als een nieuwe bedreiging voor de Poolse identiteit. Dit zou de katholieke kerk opnieuw in een positie plaatsen van 'identiteitsbewaker' van de Poolse natie. De katholieke kerk communiceert het idee van de islamitische vreemdeling als bedreiging echter niet expliciet. Die boodschap is hoogstens impliciet aanwezig in het narratief dat Polen als intrinsiek katholiek bestempelt. Daarnaast zijn er ook seculariserende bewegingen zichtbaar in Polen, zoals bijvoorbeeld bleek bij de protesten tegen het verbod op abortus van september 2016.

We kunnen concluderen dat het in het licht van Smolenski's betoog het verklaarbaar is dat de Polen, indirect beïnvloed door het narratief van de nationaal-Europese theologie, niet open staan voor de islamitische vreemdeling. Hoe sterker Polen als katholiek land wordt benoemd, hoe minder ruimte er lijkt te zijn voor het opnemen of integreren van islamitische vreemdelingen. De kerk speelt geen zichtbare rol in de vorming van een negatieve houding ten opzichte van islamitische vreemdelingen en kan daarom nog steeds achter de boodschap van *Nostra Aetate* staan. Sterker nog, meer recente ontwikkelingen laten zien dat de rooms-katholieke kerk van Polen zich kritisch uitspreekt naar de regering toe over de houding ten opzichte van vluchtelingen. Desalniettemin kan het narratief van Polen als intrinsiek katholiek land indirect nog steeds invloed uitoefenen op de negatieve houding. Een interessante vervolgvraag zou zijn hoe de rooms-katholieke kerk in Polen de boodschap van *Nostra Aetate* concreet kan toepassen in een wereld waarin de religieuze ander zeer dichtbij leeft en de echte betekenis van het document op de proef wordt gesteld.

Hoofdstuk 2: Internationale betrekkingen

Tim Donker van Heel

Inleiding

Polen zat in 1989 in de unieke situatie dat zij na bijna een eeuw bezet te zijn geweest door buitenlandse machten nu eindelijk haar eigen toekomst en identiteit kon definiëren. Wat deze identiteit moest worden en welke rol de vluchtelingen en economische migranten hierin spelen is wat er in dit stuk besproken zal worden. Polen heeft tegenwoordig een rechts-populistische regering, de PiS (Recht- en rechtvaardigheidspartij). Deze partij draagt een ideologie uit die meent dat Polen altijd al een conservatieve katholieke natie is geweest, die dus niet in staat zal zijn islamitische vluchtelingen op te nemen¹. Deze claims zetten zij kracht bij door het gebruik van bepaalde historische figuren². In dit stuk zal worden onderzocht op welke manier de PiS probeert haar ideologie historisch te onderbouwen en hoe zij historische figuren zij gebruikt om haar eigen narratief kracht bij te zetten en een nieuwe Poolse identiteit te construeren.

Er zal eerst gekeken worden naar hoe de huidige Poolse regering de historische figuren Jan Sobieski III en Karel Martel gebruikt om haar eigen beleid te legitimeren. Om vervolgens in te gaan op hoe de identiteit van de moderne Pool door de PiS wordt geconstrueerd. Aan de hand van Eric Hobsbawns boek "The Invention of Tradition"³ zal worden ingegaan op hoe huidige regimes zowel als individuele burgers hun identiteit als door de geschiedenis geconstrueerd zien. Maar dat dit beeld van wat hun identiteit inhoudt, in werkelijkheid een moderne constructie is. Vervolgens zal met het artikel van Geneviève Zubrzycki "We, The Polish Nation: Ethnic and civic visions of nationhood of Post-Communist constitutional debates"⁴ gekeken worden naar de twee verschillende vormen

¹Ciensi, Jan. "Why Poland doesn't want refugees." Politico 21/05/2017. <https://www.politico.eu/article/politics-nationalism-and-religion-explain-why-poland-doesnt-want-refugees/>. Laatst geraadpleegd 04/11/2017.

² Redactie. "Król Sobieski zastapi Napoleona Bonaparte W Polskim hymnie?" Wprost. 09/07/2017.. <https://www.wprost.pl/kraj/10064374/Krol-Sobieski-zastapi-Napoleona-Bonaparte-w-polskim-hymnie-Posel-PiS-nie-mowi-nie.html>. Laatst geraadpleegd 07/10/2017.

³ Hobsbawn, Eric. 'The Invention of Tradition.' Cambridge University Press: New York (1983).

⁴ Zubrzycki, Geneviève. "We, The Polish Nation: *Ethnic and civic visions of nationhood of Post-Communist constitutional debate.*" Kluwer academic publishers: Dordrecht. Theory and Society volume 30 (2001).

van nationale identiteit om te zien waar de positie van de overheid mee overeen komt om te kijken wat er nieuw is aan de houding van de PiS binnen dit debat.

2.1 Historische legitimering

Het huidige Polen wordt geregeerd door de *Law and Justice Party*, een rechtse partij die tegen het opnemen van islamitische vluchtelingen is en gelooft in een cultureel homogeen Polen gebaseerd op katholieke traditionele waarden⁵. De PiS (*Law and Justice party*) presenteert Polen als een conservatief katholiek land met een grote mate van etnische en ideologische homogeniteit. Deze Poolse identiteit moet volgens de PiS dan ook beschermd worden tegen externe factoren zoals massale immigratie, vluchtelingen en terrorisme⁶. Dat vluchtelingen ook als een gevaar voor de Poolse samenleving worden gezien komt doordat deze vluchtelingen vaak islamitisch zijn. Mensen uit islamitische landen die naar Europa komen worden door de regering als de oorzaak van terrorisme en parasitaire ziektes gezien, die ze om deze reden dan ook niet tot Polen willen toelaten⁷. Dit is om zowel de Poolse fysieke veiligheid te kunnen garanderen als haar identiteit als katholiek homogeen land. De Poolse regering probeert deze identiteit als katholiek land te benadrukken door middel van bepaalde (voor sommigen) obscure historische figuren aan te halen.

2.2 Jan Sobieski II

Een van deze figuren, die als een van Polen haar grootste helden telt is Jan Sobieski II en wordt aangehaald door de PiS⁸. Een veldheer uit de 17^e eeuw die koning van Polen werd en verschillende rollen heeft vervuld in de Poolse geschiedenis. Het lukte Sobieski om het land te stabiliseren door zijn grote militaire inzicht en wist verschillende belangrijke veldslagen tegen verscheidene vijanden van Polen te winnen, waarvan de grootste in 1683⁹. Op 12

⁵ Cienski, Jan. "Why Poland doesn't want refugees." Politico 21/05/2017.

<https://www.politico.eu/article/politics-nationalism-and-religion-explain-why-poland-doesnt-want-refugees/>. Laatst geraadpleegd 04/11/2017.

⁶ Dearden, Lizzie. "Poland's Prime Minister says country will not accept refugees as EU threatens legal action over Quotas." The Independent. 17/05/2017. <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/poland-no-refugees-eu-legal-action-infringement-quotas-resettlement-beata-szydlo-commission-a7741236.html>. Laatst geraadpleegd 07/10/2017.

⁷ Cienski, Jan. "Why Poland doesn't want refugees." Politico 21/05/2017.

<https://www.politico.eu/article/politics-nationalism-and-religion-explain-why-poland-doesnt-want-refugees/>. Laatst geraadpleegd 04/11/2017.

⁸ Redactie. "Król Sobieski zastąpi Napoleona Bonaparte W Polskim hymnie? Posel PiS nie mowi nie." Wprost. 09/07/2017. Laatst geraadpleegd 07/10/2017.

⁹ Wójcik, Zbigniew. "Jan Sobieski, 1629-1696." Państwowy Instytut Wydawniczy, 1983.

September 1683 ontzette Jan Sobieski met zijn Pools-Litouwse leger de belegerde centraal-Europese stad Wenen. Met de (toen) allergrootste cavaleriecharge in de geschiedenis wist hij door de Ottomaanse linies te breken en zo de "christelijke wereld" (lees Europa) te redden van de zoveelste invasie door de islamitische Ottomanen. Al lijkt dit misschien op een willekeurig gekozen veldslag waarin toevallig een Poolse koning overwon, heeft deze gebeurtenis een grote impact gehad op hoe Polen hun land voor lange tijd zagen, en als het aan de PiS ligt, weer opnieuw gaan zien. De extra lading die deze gebeurtenis met zich meebrengt is dat op het winnen van deze veldslag de toenmalige Paus de Poolse koning uitriep tot *Defensor Fidei*, oftewel verdediger van het geloof. Vanuit deze context is het te verklaren waarom de PiS voorstellen heeft gedaan om standbeelden van Napoleon te vervangen met die van Sobieski¹⁰. Door deze historische "christelijke" held wederom aandacht te geven en naar voren te schuiven als voorbeeld voor hoe Polen zouden moeten zijn is de PiS bezig om de Polen een nationaal zelfbewustzijn te geven. Dit bewustzijn wordt echter gecreëerd binnen een christelijk raamwerk. Want waar Napoleon stond voor de onafhankelijkheid van Polen (na zijn verovering van Pruisen), staat Sobieski voor de onafhankelijkheid van het christendom, en de bescherming van deze tegen haar islamitische vijanden. Het is dan ook geen toeval dat juist wanneer er grote aantallen¹¹ uit islamitische landen afkomstige vluchtelingen Europa binnenstromen, een partij die geen vluchtelingen in Polen wilt hebben, het Poolse volk wil trots laten zijn op een held die (toen met militaire middelen) islam buiten de deur hield. De PiS stelt zich als het ware op als opvolger van Sobieski waarmee zij hun eigen politieke ideologie historisch proberen te legitimeren.

2.3 Karel Martel

Dat de PiS in het verleden zoekt naar legitimatie en continuïteit wordt nog duidelijker (en minder subtiel) uitgedrukt door een uitspraak van Marius Blaszack, de Poolse minister van binnenlandse zaken. Marius, de rechterhand van de huidige Poolse president, liet in een toespraak voor zijn eigen aanhang weten dat hij de nieuwe Karel Martel van Europa wou

¹⁰ Redactie. "Król Sobieski zastapi Napoleona Bonaparte W Polskim hymnie?" Wprost. 09/07/2017. Laatst geraadpleegd 07/10/2017. <https://www.wprost.pl/kraj/10064374/Krol-Sobieski-zastapi-Napoleona-Bonaparte-w-polskim-hymnie-Posel-PiS-nie-mowi-nie.html> Laatst geraadpleegd 07/10/2017.

¹¹ Connor, Phillip. "Number of refugees to Europe surges to record 1.3 million in 2015." Pew Research Center: Global attitudes and trends, 02/08/2016. Laatst geraadpleegd 15/10/2017.

zijn¹². Wederom maakt hier de PiS gebruik van een historisch figuur die zijn bekendheid vooral te danken heeft aan het verslaan van een islamitisch leger dat van plan was verder Europa, en daarmee het christendom, binnen te trekken. Dat deze Karel Martel een Fransman is en geen Pool is niet het belangrijkste verschil tussen deze uitspraak en het plaatsen van een standbeeld van de Poolse Sobieski. Ten eerste kan het standbeeld van Sobieski op meerdere manieren worden geïnterpreteerd, zo kan hier bijvoorbeeld ook een ode worden gedaan aan de vele hervormingen die hij heeft doorgevoerd, of zijn genie als militair leider van Polen. Dit hoeft dus niet per se te zijn om het feit dat hij “tegen de islam heeft gestreden”. Echter, het feit dat Karel Martel ook als historisch voorbeeld aan wordt gehaald wiens enige overeenkomst met Sobieski is dat ook hij zich heeft verweerd tegen een islamitische invasie, onthult in beide gevallen waar het werkelijk om gaat; een narratief creëren waarbinnen mensen die zich verzetten tegen moslims die naar Europa komen (of ze als vluchteling, strijder of immigrant komen maakt hierbij niet uit) helden zijn. En zij zijn niet alleen helden, maar zelfs de redders van Europa en haar christelijke cultuur.

Binnen dit narratief is het heel duidelijk hoe zij islamitische immigranten werkelijk zien, namelijk als indringers. Naast de uitspraken over dat ze ziektes met zich mee zouden dragen en “een tijdbom” onder de Poolse samenleving zouden leggen passen zij simpelweg niet in Europa (en al zeker niet in Polen). Waar eerst Karel Martel en Jans Sobieski Europa veilig hebben gehouden, en haar christelijke (katholieke) cultuur hebben beschermd is het nu aan de PiS en Polen om in hun voetsporen te treden. Alleen op deze manier is het volgens hun mogelijk om te beschermen wat Polen “Pools” maakt¹³.

2.4 Discontinuïteit

Door Polen als katholiek en etnisch homogeen land te presenteren en hiervoor te verwijzen naar het verleden is een riskante actie van de PiS aangezien Polen lang niet altijd het land is geweest zoals de PiS meent dat het was. Zo zijn er verschillende periodes geweest waarin Polen helemaal niet uitsluitend katholiek was. Polen was op zijn hoogtepunt (in de vorm van het Pools-Litouwse gemenebest) een natie die uitstreekte van de Baltische Zee tot de Zwarte Zee. In haar gebieden leefde een groot aantal verschillende nationaliteiten zoals

¹² Wikiwand. “Law and Justice.” http://www.wikiwand.com/en/Law_and_Justice. Laatst geraadpleegd 07/10/2017.

¹³ Cienski, Jan. “Why Poland doesn’t want refugees.” Politico 21/05/2017. <https://www.politico.eu/article/politics-nationalism-and-religion-explain-why-poland-doesnt-want-refugees/>. Laatst geraadpleegd 04/11/2017.

Oekraïners, Russen, Tartaren, Duitsers en tal van andere kleinere nationaliteiten¹⁴. Deze minderheden hielden er ook niet allemaal een katholieke overtuiging op na. Zo waren veel Duitse inwoners protestants, waren de Russen en Oekraïners grotendeels oosters-orthodox en waren de Tartaren zelfs islamitisch. Polen heeft dus zeker niet altijd dezelfde etnische samenstelling gehad. Ook toen het Polen van toen gebieden veroverde met islamitische bewoners hebben zij deze niet massaal gedeporteerd, wat impliceert dat het blijkbaar mogelijk is geweest om samen met moslims in hetzelfde land te leven¹⁵. Dit gaat dwars in tegen de definitie van Polen die de PiS er tegenwoordig van wil geven. Het lijkt erop dat de versie die de PiS van Polen geeft een moderne constructie is, gecreëerd door het selectief om te gaan met de geschiedenis om een nationale identiteit te legitimeren die in realiteit niet "natuurlijk" voortvloeit uit de geschiedenis. Er is hier sprake van "*invention of tradition*", deze term is geïntroduceerd door Eric Hobsbawm in zijn gelijknamige boek¹⁶. Het wordt hierin als volgt omschreven:

'Invented Tradition' is taken to mean a set of practices, normally governed by overtly or tacitly accepted rules and of a ritual or symbolic nature, which seeks to inculcate certain values and norms of behavior by repetition, which automatically implies continuity with the past. In fact, where possible, they normally attempt to establish continuity with a suitable historic past¹⁷.

De traditie, die de PiS met haar uitspraken en voorstellen wilt doen afschilderen alsof zij historisch constant is geweest is Polens weerstand tegen het toelaten van de islam tot Europa in het algemeen, en Polen in het specifiek. Aangezien Polen lange tijd helemaal niet intolerant of homogeen was (voor 1939 was bijvoorbeeld 10% van Polen joods), schijnt haar claim een moderne constructie te zijn die enige historische analyse niet overleeft. Maar eigenlijk moet het ons niet verassen dat de PiS een beeld wil creëren van hoe zij Polen zien. Een nationaliteit is namelijk altijd gebaseerd op moderne constructies, en aangezien Polen nog niet zo lang onafhankelijk is, geeft dat de mogelijkheid om vanuit een machtspositie

¹⁴ Snyder, Timothy. "The Polish-Lithuanian commonwealth since 1989: *National narratives in relations among Poland, Lithuania, Belarus and Ukraine.*" *Nationalism and Ethnic Politics*. 4(1998)3. P19.

¹⁵ Snyder, Timothy. "The Polish-Lithuanian commonwealth since 1989". (1998). P20.

¹⁶ Hobsbawm, Eric. "The Invention of Tradition." (1983).

¹⁷ Hobsbawm, Eric. "The Invention of Tradition." (1983). P1-2.

voor de toekomstige generaties te bepalen wat de “moderne” nationale identiteit zal gaan inhouden.

2.5 Een reactie op het verleden

Waarom voelt de PiS eigenlijk de behoefte om een nieuwe Poolse identiteit stevig op de kaart te willen zetten? Hier zijn enige historische redenen voor. Nadat de Nazi's praktisch hadden geprobeerd de Poolse beschaving te vernietigen door op grote schaal culturele werken (schilderkunst en literatuur) en monumenten systematisch te vernietigen en de bevolking uit te hongeren en verder naar het Oosten te jagen om plaats te maken voor de Duitse immigranten, die zich daar uiteindelijk nooit zouden vestigen, gevolgd door de sovjetbezetting, is het begrijpelijk dat het nieuwe Polen de noodzaak voelde om haar “natie” en identiteit te vestigen op iets dat er altijd al schijnt te zijn geweest. Dat dit een moderne constructie is, is al bewezen, maar voor het idee van nationaliteit en identiteit is dit niet geheel een doodoener. Een gedeeld idee van wat een natie is en moet inhouden kan net zo'n grote impact hebben op de *Volksgeist*¹⁸ (*letterlijk: geest van het volk, het nationale karakter*) als bijvoorbeeld een gedeelde taal en literaire cultuur of een gedeelde geschiedenis. Hierdoor is het alsnog van belang te kijken naar wat “Poolseheid” voor de PiS inhoud aangezien het benoemen van een *Volksgeist* als het ware kan leiden tot het creëren van deze, doordat mensen zich gaan gedragen naar de identiteit die zij al blijken te hebben.

2.6 Het Ethnic-Civic Debat

De visie van de PiS over wat Poolseheid is, is niet de enige. Zo wordt er door de andere kant van de Poolse samenleving een ander beeld van “de Poolse natie” aangehangen dat zich niet baseert op een etnische en religieuze kern van “echte Polen” die de natie vormen, met daarbuiten nog andere kleinere groepen die buiten “het Poolse” vallen, maar juist alle inwoners van het land ongeacht religie of etnische afkomst als Polen erkent¹⁹. In Geneviève Zubrzycki's artikel “We, the Polish Nation”: Ethnic and civic visions of nationhood in Post-Communist constitutional debates²⁰ wordt dit onderscheid verder uitgelicht aan de hand van discussies over de toen nog samen te stellen constitutie. Het debat ging hierbij vooral over hoe de *preamble* zou worden geschreven en of er gerefereerd zou worden naar “de

¹⁸ Leezenberg, Micheal, De Vries, Gerard. “Wetenschapsfilosofie voor geesteswetenschappen.” Amsterdam University Press: Amsterdam (2012). P129.

¹⁹ Zubrzycki, Geneviève. “We, The Polish Nation.” (2001). P632.

²⁰ Zubrzycki, Geneviève. “We, The Polish Nation.” (2001). P629.

Poolse natie" of naar de inwoners van republiek Polen. Deze benaming werd indertijd belangrijk gevonden aangezien het een belangrijke aanzet zou geven voor beide kampen of het land wel of niet op "de Poolse natie" als een etnisch blok zou worden gefundeerd. Uiteindelijk werd er een compromis gesloten waarbij de uiteindelijke tekst "*We the Polish Nation – All citizens of the Republic.*"²¹ zou worden waarbij beide kampen dus niet hun ultieme gelijk hadden gekregen. De poging van de PiS moet dan ook binnen dit framework worden gezien. Het framework van twee discours van wat Polen is en zou moeten zijn, één waarbinnen Polen als seculier en divers land wordt omschreven waarbij het niet uitmaakt waar je vandaan komt zolang je maar meedoet aan de samenleving, en het discours waarbinnen ook de PiS valt, waarbij de "echte Polen" etnisch Pools zijn en (conservatieve) Katholieke waarden en leefregels navolgen. De PiS is daarmee dus niet een geheel nieuw fenomeen maar is slechts de huidige meest uitgesproken proponent van deze, al sinds de val van het communisme bestaande visie²². Wat de PiS wel nieuw maakt is dat zij de pro-katholieke pro-Poolse natie, visie hebben verbonden aan een anti-vluchtelingen en anti-islam boodschap hebben verbonden. Hiermee hebben zij net als veel andere rechts-populistische partijen (PVV, AFD, etc.) politiek kapitaal kunnen slaan uit de vluchtelingencrisis en de terroristische aanslagen die hier (soms) aan waren verbonden. Hiernaast is er wel enige twijfel over of het gebruiken van zo'n framework überhaupt nuttig is aangezien het onderscheid tussen de twee visies wellicht als simplistisch kan worden ervaren. De kritiek op dit type framework wordt geuit in het boek van Rogers Brubaker "Ethnicity without Groups"²³. Hierin wordt de tweedeling in civic en ethnic nationalism beklagd, aangezien nationalisme een grote hoeveelheid van vormen kan aannemen en het karakter van nationalisme vaak plaats- en tijdsafhankelijk is²⁴. Om deze reden komt her bijna nooit voor dat nationalisme op twee verschillende plaatsen exact dezelfde karakteristieken vertoont. Ook wordt het onderscheid tussen de twee vormen vaak gebruikt om een vermeend Oost-West verschil aan te geven²⁵. Hierbinnen zou de West-Europese "civic" vorm van nationalisme liberaal, inclusief en universalistisch zijn, en zou het "Oost-Europese etnische nationalisme conservatief, traditioneel en exclusief zijn. Brubaker

²¹ Zubrzycki, Geneviève. "We, The Polish Nation." (2001). P635.

²² Zubrzycki, Geneviève. "We, The Polish Nation." (2001). P637.

²³ Brubaker, Rogers. "Ethnicity without Groups." Harvard University Press: London (2004).

²⁴ Brubaker, Rogers. "Ethnicity without Groups." (2004). P132.

²⁵ Brubaker, Rogers. "Ethnicity without Groups." (2004). P133.

vermoed dat mensen die dit onderscheid hanteren, er waarschijnlijk een neo-orientalistisch perspectief op na houden²⁶. Vervolgens zet Brubaker dit argument kracht bij door naar Westerse voorbeelden te verwijzen die aantonen dat er ook in West-Europa nationalistische bewegingen zijn die niet het civic model nastreven, terwijl ze dit wel claimen²⁷. In het geval van de PiS echter, wordt er geen geheim van gemaakt dat zij nationaliteit aan de hand van etno-religieuze termen definiëren. En al lijkt het onderscheid tussen civic en ethnic nationhood wellicht een versimpeld beeld om heel Europa binnen een Oost-West verhouding in kaart te brengen, klopt het beeld van een ethnic nationhood wel degelijk met betrekking tot Polen. Het onliberale, traditionele en conservatieve "versimpelde beeld" waar Brubaker het niet mee eens is, wordt openlijk uitgedragen door de PiS, waarmee voor de casus van Polen alsnog gebruikt gemaakt kan worden van een ethnic-civic onderscheid. De anti-islamitische houding waarvan de PiS meent dat deze altijd de houding van Polen is geweest, is dus in werkelijkheid een terugkerend (en dus geen constant) fenomeen, aangezien de vluchtelingencrisis en de daarmee geassocieerde aanslagen door jihadisten een recent fenomeen zijn. Om een anti-islamitische houding binnen de Poolse identiteit vast te leggen, heeft de PiS gezocht naar historische precedents van periodes dat Polen (of Europa) anti-islamitisch was, die zij vervolgens proberen te romantiseren door aandacht te besteden aan historische figuren uit deze periodes om hun huidige ideologie kracht bij te zetten. Dit alles is echter een moderne constructie gebleken gecreëerd door de huidige Poolse regering.

Conclusie

De PiS heeft als politieke partij haar eigen functie en legitimiteit in het verleden willen leggen. Zij zouden de opvolgers zijn van grote Europese helden die in hun tijd Europa hadden gered van islamitische invasies. Zij zouden hiermee de inherent katholieke en etnisch homogene Poolse gemeenschap beschermen van de islam met al haar nadelen zoals terrorisme en parasitaire ziektes. Deze definitie van Polen blijkt echter niet historisch verantwoord, aangezien Polen slechts sinds deze eeuw haar huidige grondgebied en (etnische en katholieke) homogeniteit heeft gekregen, dit terwijl de PiS veel verder dan

²⁶ Brubaker, Rogers. "Ethnicity without Groups." (2004). P 133.

²⁷ Brubaker, Rogers. "Ethnicity without Groups." (2004). P134.

deze periode terugverwijst (8^e en 17^e eeuw). De continuïteit waarop de PiS zich beroept is hiermee een moderne constructie, echter wel een constructie die de volksgeest kan beïnvloeden, waardoor het alsnog belangrijk is deze in de gaten te houden. De PiS mengt zich in een debat dat is ontstaan sinds het onafhankelijk worden van de Sovjetunie in 1989, omtrent de nationale identiteit en "de natie" zelf. Wat de PiS boven op het discours van Polen als katholieke homogene natie heeft toegevoegd is het anti-islamitische karakter van de partij, die zij willen overbrengen op de bevolking, door middel van uitspraken en het plaatsen van historisch significante standbeelden die een bepaalde boodschap horen uit te dragen. De moderne identiteit van de "Pool" wordt geconstrueerd rondom een anti-islamitische houding, en een conservatief katholiek karakter. Deze "kern" van ware Polen moet beschermd worden voor islamitische indringers, die al als indringers worden gezien aangezien hun religieuze identiteit niet overeenkomt met die van de autochtone Polen. Binnen het PiS-narratief is het dus inherent onmogelijk voor moslims om deel te worden van de Poolse natie, aangezien de identiteit van deze natie als antithese van de islam wordt geponeerd.

Hoofdstuk 3: Culturele antropologie

Linda Vega Mena - van der Hoek

Inleiding

De Poolse nationale identiteit is het proces van identificatie met de Poolse natiestaat. Deze identificatie wordt gebaseerd op wat Polen eigen is: gedeelde normen en waarden, taal, geschiedenis en culturele tradities. Een nationale identiteit is niet statisch, maar dynamisch. Ze wordt mede geconstrueerd in relatie tot anderen (Eriksen 2002). De eigen nationale identiteit wordt ingezet om de grens te bewaken tussen 'wij' Polen en zij 'de anderen'. Voor Polen heeft 'de ander' na de val van het communisme de gestalte aangenomen van de moslimwereld. Polen reageren, versterkt door de Poolse media, zeer negatief op moslimsimmigranten²⁸. Hierbij worden zelfs vormen van geweld gebruikt. In dit disciplinaire hoofdstuk zal vanuit cultureel antropologisch perspectief onderzocht worden waarom deze negatieve houding bestaat en welke processen hierbij een rol spelen. Daarbij wordt de volgende deelvraag gesteld: *Hoe speelt de Poolse nationale identiteit een rol in de Poolse reactie op de culturele ander in de gedaante van islamitische vreemdelingen?*

Op grond van een literatuurstudie zullen ter beantwoording van deze deelvraag verschillende inzichten worden besproken. Eerst zal vanuit een theoretisch kader worden ingegaan op de manier waarop de Poolse nationale identiteit is geconstrueerd. Het zal blijken dat deze gebaseerd is op religieuze en etnische homogeniteit. Vervolgens zal worden beargumenteerd dat door mondialisering een heropleving plaatsvindt van de nationale identiteit die gericht is op uitsluiting van minderheden binnen de natie. Daarbij wordt de negatieve houding ten opzichte van de minderheid niet veroorzaakt door de minderheid zelf, maar komt tot stand doordat minderheden de nationale onzuiverheid van de staat symboliseren. Daarnaast wordt de negatieve houding ten opzichte van moslims gevoed door de beeldvorming van de moslimminderheid, die is gebaseerd op een

²⁸ In deze scriptie wordt gesproken over 'Polen' in de zin van de dominante groep in de natie die een homogene nationale identiteit prefereert, waardoor geen plek is voor andere identiteiten. Deze groep beslaat niet alle Polen, want er zijn ook Polen die niet negatief tegenover moslims staan in Polen. Dit kan terug gevonden worden in de literatuur (o.a. Wloch 2009).

simplistisch en stereotyperend beeld van de islam. De media verspreiden en versterken dit beeld door de moslim als volksvijand neer te zetten.

3.1 Theoretisch kader

Een natie is een gemeenschap die zich verbonden voelt met een verkregen of gewenst territoriaal gebied. Anderson (2006) definieert het begrip dan ook als *een imagined political community*. De natie is een ingebeelde gemeenschap, omdat de meeste mensen binnen de natie elkaar niet kennen, maar ze zich wel als gemeenschap met elkaar verbonden voelen. Daarnaast wordt de natie ervaren als een homogene gemeenschap, terwijl dit in werkelijkheid meestal niet het geval is (Anderson 2006). Als er binnen een natie gestreefd wordt naar een staat die één natie omvat, spreekt men van een natiestaat. Inwoners van zo'n natiestaat construeren in een proces van *nation-building* een nationale identiteit (Habermas 1996). Deze nationale identiteit wordt gevormd door een gemeenschappelijk taal en gedeelde tradities die kenmerkend zijn voor de natiestaat (Eriksen 2002) en wordt gelegitimeerd door middel van de geschiedenis van de natie. De bijbehorende selectieve omgang met de geschiedenis, *invention of tradition* genaamd, maakt dat historische gebeurtenissen worden herschreven tot nationale historische gebeurtenissen (Anderson 2006, Hobsbawn 2012). De natiestaat vormt het uitgangspunt voor nationalisme, de ideologie van "*identification with one's own nation and support for its interests, especially to the exclusion or detriment of the interests of other nations*" (Oxford Dictionary).

Tegenwoordig is er een heropleving van nationalisme en nationale identiteit zichtbaar als gevolg van de crisis van de welzijnsstaat, mede veroorzaakt door processen van mondialisering. Deze eigentijdse vorm van nationalisme, *new nationalism* genoemd, kent een uitsluitende houding, niet zozeer tegen andere natiestaten als wel tegen immigranten en minderheidsgroepen binnen de natiestaat. Deze exclusieve attitude treedt op doordat in dit proces van *new nationalism* inwoners de voorkeur geven aan culturele homogeniteit binnen de natie en ongewenste elementen in de vorm van minderheden willen uitsluiten (Kaldor 2004). Appadurai (2006) stelt dat angst voor minderheden ontstaat doordat ze onzekerheid creëren over de eigen nationaliteit. Minderheden zijn een constant memento aan de onvolledigheid van de nationale zuiverheid (en homogeniteit) van een staat. Om de grenzen van de eigen groep binnen de natiestaat te bewaken wordt het verschil tussen 'wij' en 'zij' vergroot. Zulke *othering* kan onder andere tot stand komen door de minderheid aan

de hand van stereotypen als inferieur af te schilderen. Dit gebeurt door positieve kenmerken van de eigen groep uit te vergroten en van de andere groep juist de negatieve kenmerken naar voren te brengen (Eriksen 2002). Tegenwoordig kunnen deze stereotypering van minderheden versterkt worden door de mondialisering en met gebruikmaking van de massamedia.

3.2 De Poolse homogene nationale identiteit.

In Polen is de nationale identiteit sterk verbonden met conservatief katholicisme en 'etnisch' Pools-zijn. Polen is namelijk een sterk homogeen land op religieus en etnisch vlak. 96% van de inwoners zegt tot de rooms-katholieke kerk te behoren en 43% hiervan gaat regelmatig naar de kerk (Pedziwiatr 2010). De katholieke kerk positioneert zich als verdediger van het christelijke geloof, waarbij Polen als het historisch bolwerk wordt gezien van het christendom in Europa, mede naar aanleiding van de historische strijd bij Wenen in 1683, waarin de Poolse koning Jan Sobieski III de islamitische Ottomanen versloeg. Hoewel het Pools-Litouwse Gemenebest tot 1795 een etnisch en cultureel divers land was, kwam hier later verandering in. De geboorte van nationalistische ideeën in de 19e eeuw en hun dominantie in de 20e eeuw, die tijdens de Tweede Wereldoorlog een tragisch hoogtepunt bereikte, heeft mede mogelijk gemaakt dat Polen in een etnisch en religieus homogeen land veranderde. De communisten hebben na de Tweede Wereldoorlog de overgebleven minderheden – zoals Oekraïners, Lemken en Joden – verplaatst, verspreid en gedwongen te migreren. Zij wilden onder het mom van ideologische gelijkheid en rechtvaardigheid nationale uniformiteit handhaven en daarmee pluralisme verwijderen. Ten gevolge hiervan ontstond in Polen superhomogeniteit. Etnische en religieuze minderheden verdwenen uit het publieke discours, met uitzondering van propaganda waarin deze minderheden als de vijanden van de Poolse Volksrepubliek werden neergezet. Minderheden verdwenen uit het sociale bewustzijn van Polen (Buchowski 2016). De rechts-populistische overheid heeft tegenwoordig de rol van de communisten overgenomen om als hoeder van de Poolse homogeniteit. Door selectief omgang met de geschiedenis legitimeert en propageert de overheid de nationale identiteit van Polen, met conservatief katholicisme als kern. Etnische en religieuze homogeniteit van de Poolse samenleving zijn in de loop van de tijd tot een waarde verheven. Alles wat niet voldoet aan het algemene beeld van de Poolse nationale identiteit wordt als bedreiging ervaren. Het is mede door deze context dat de negatieve

houding ten opzichte van met name islamitische vreemdelingen wordt geconstrueerd.

3.3 De negatieve houding jegens de moslimminderheid

Individualisering, mondialisering, en migratie hebben de fundamentele vooronderstellingen van de natiestaat op losse schroeven gezet, met name met betrekking tot de homogene nationale identiteit. Het gevolg hiervan is een heropleving van nationalisme en een hernieuwde nadruk op de nationale identiteit: *new nationalism* (Kaldor 2004). De etnisch-religieuze homogene nationale identiteit moet beschermd worden tegen de inkomende stromen van geld, producten, ideeën en mensen. Deze nationale identiteit wordt geconstrueerd in relatie tot anderen (Eriksen 2002). In deze nieuwe vorm van nationalisme zijn die anderen echter niet andere natiestaten maar immigranten en minderheidsgroepen binnen de natiestaat zelf, met name moslims (Verkaaik 2010).

De ander wordt in Polen gerepresenteerd door de moslim. De moslimpopulatie in Polen bestaat uit ongeveer 30.000 mensen wat neerkomt op slechts 0,079% van de in totaal 38 miljoen Polen. In demografische termen vormen Poolse moslims een te verwaarlozen minderheid, zeker in vergelijking met andere Europese landen zoals Duitsland, Frankrijk of Nederland waar de moslimpopulatie miljoenen bedraagt en meer dan 5% van de totale bevolking omvat (Pedziwiatr 2011, Buchowski 2016). De Poolse moslimpopulatie kan onderscheiden worden in twee categorieën: autochtone Tartaarse moslims en allochtone moslims. De Tartaren wonen al sinds de 14^e eeuw in Polen en zijn een geaccepteerde en officieel erkende minderheid in Polen. Zij zijn sterk geassimileerd. Hun eigen taal hebben ze verloren en zij hebben Poolse tradities overgenomen. Wat hen van andere Polen onderscheidt is hun religie en de bijbehorende gebruiken. (Buchowski 2016). De categorie van 'allochtone' moslims bestaat uit immigranten, studenten uit Arabische landen, vluchtelingen, politieke asielzoekers uit Afghanistan, Pakistan, Tsjetsjenië en Syrië, alsmede diplomaten en ondernemers uit voornamelijk Turkije (Marciniak 1997, Wloch 2009). De leden van deze laatste groep worden beschouwd als immigranten, ondanks het bezit van Pools staatsburgerschap of langdurige residentie (Buchowski 2016). De Tartaarse moslims en 'allochtone' moslims verschillen ook van elkaar wat betreft het praktiseren van de islam. De 'allochtone' moslims verwijten de Poolse Tartaren de 'echte islam' aan te lengen met hun specifieke tradities en interpretaties van de Koran. Anderzijds distantiëren de Tartaren zich van de andere moslimgroep, getuige de

volgende uitspraak van een van hun leiders: “*Tatars often have little in common with more recent groups of Islam [in Poland] such as Arabs or converts, who are sometimes particularly radical*” (Wloch 2009,62). Deze Tartaarse leider onderstreept hiermee dat de Poolse Tartaren meer deel zijn van de Poolse natie uitmaken dan de ‘allochtone’ moslims. Dat de Tartaren beter zijn opgegaan in de etnische religieuze homogene nationale identiteit van Polen dan de ‘allochtone’ moslims is wat de twee groepen uiteindelijk differentieert. Madi Beshari, een islamitische immigrant uit Wroclaw, merkt hierover op:

You may live in Poland for twenty-five years and have Polish citizenship, but it means nothing, you are still excluded, a stranger. And it has nothing to do with your religion—it cannot be seen, it leaves no [external] traces. The problem is that you look different: dark complexion and brown eyes betray that you are a stranger, an Arab. People look at you differently. The feeling of being a stranger never goes away (Wloch 2009,64).

Een geloofsovertuiging kan niet altijd afgelezen worden van iemands uiterlijk, maar het behoren tot een andere etnische groep wel. Hetzelfde kan opgemerkt worden naar aanleiding van onderzoeken naar de publieke opinie over minderheden in Polen, waarbij respondenten Turken en Arabieren gelijkstelden aan moslim-zijn. (CBOS 2016). Het is niet de minderheid zelf, maar datgene waar deze minderheid voor staat wat zorgt voor een negatieve houding tegenover moslims. “*Minority is the symptom but difference itself is the underlying problem*” (Appadurai 2006, 11) – verschil in die zin dat de moslimminderheid conflicteert met de Poolse homogene nationale identiteit die gevormd is door de dominante groep van de natiestaat.

3.4 Islamofobie

De Poolse negatieve houding tegenover moslims wordt tevens gevoed door de beeldvorming met betrekking tot de moslimminderheid. In het Westen bestaat al eeuwenlang een negatieve houding ten opzichte van de islam. Verschillende auteurs (o.a. Quellien 1910, Said 1978) hebben geschreven over de westerse en christelijke vooroordelen over de islam. Zij menen dat het Westen duidelijke negatieve associaties heeft met betrekking tot de islam: door de eeuwen heen is door leden van de katholieke kerk, politieke leiders, dichters, schrijvers en reizigers een onjuist stereotypisch en simplistisch

beeld neergezet van de islam. De islam wordt daarin getypeerd als een bedreiging voor de christelijke Europese beschaving en zelfs voor de fysieke veiligheid van mensen. Aan dit narratief is de benaming 'islamofobie' verbonden. Islamofobie wordt door de Britse denktank Runnymede Trust gedefinieerd als een ongerechtvaardigde en irrationele afkeer van de islam, die tot discriminatie leidt van moslims en moslimgemeenschappen, en tot politieke, economische en sociale uitsluiting (Runnymede Trust 1997). In Polen is er bovendien sprake van 'fantom-islamofobie'. Fantom- of platonische islamofobie betreft het verschijnsel van sterke anti-moslimgevoelens in afwezigheid van een significante moslimminderheid (Wloch 2009). Deze term is van toepassing op Polen omdat, ten eerste de moslimpopulatie zo klein is dat ze geen geloofwaardig gevaar vormt voor de Poolse cultuur of economie. Dientengevolge hebben Polen weinig persoonlijk contact met moslims; dit terwijl de relatie met moslims, zoals de Poolse Tartaren, van oudsher relatief goed was. Ten slotte is er ook geen sprake van rivaliteit op de banenmarkt. Islamofobie in Polen is dus niet te wijten aan het feit dat het land bevolkt is door moslims, maar komt doordat bij veel Polen de woorden 'islam' en 'moslim' op zichzelf angst inboezemen (Pedziwiatr 2015). Deze angst is terug te zien in bijvoorbeeld de resultaten van de Pew Global Attitudes Project Public Opinion Survey van 2008 waar naar voren kwam dat met 46% de Poolse respondenten een bovengemiddeld negatieve houding hadden tegenover moslims. Het Poolse percentage was namelijk veel hoger dan dat van Frankrijk (38%) en Engeland (23%) (Pew Global Attitudes Project 2008). De afkeer van moslims komt ook steeds vaker tot uiting. Tussen 2013 en 2015 is het aantal gerechtelijke onderzoeken naar racistisch en etnisch gemotiveerd mondeling en fysiek geweld in Polen verdubbeld, van 835 naar 1548 zaken (Buchowski 2017).

3.5 Weergave van de moslim-ander in de media

De Poolse media spelen een rol in het verspreiden en uitvergrooten van de islamofobie. Via televisie, radio, kranten en online platforms op het internet wordt een versimpeld beeld van de islam gegeven. De media zijn geneigd om het nieuws te presenteren op een manier die overeenkomt met de normen en waarden – de nationale identiteit – van de samenleving waartoe ze behoort. In de praktijk betekent het dat verslaggevers afzien van het zoeken naar andere meningen over bepaalde impopulaire groepen, omdat de verzamelde

informatie en negatieve uitspraken overeenkomen met hun eigen opvattingen over de betreffende groepen. Daarnaast worden onderwerpen voor artikelen, reportages, beelden, foto's en commentaren van experts en vertegenwoordigers van moslimgemeenschappen geselecteerd op basis van de bestaande publieke opvattingen over de islam (Pedziwiatr 2015). Dit heeft tot gevolg dat onderwerpen doorgaans met gegeneraliseerde en stereotypische beelden worden weergegeven, waardoor de media een versterkte angst en negatieve houding ten opzichte van de islam en moslims creëren. In plaats van evenwichtig en informatief te berichten over moslims dragen de Poolse media dus bij aan het proces van *othering* door het contrast tussen 'wij' en 'zij' te versterken aan de hand van reeds bestaande door de publieke opinie en de politiek gevormde anti-moslim stereotypen in de samenleving (Buchowski 2017).

Naast het versterken van de bestaande stereotypering beelden de media moslims bovendien af als volksvijand. Spillman en Spillman in het artikel van Merskin (2005) specificeren een aantal principes volgens welke de beeldvorming van 'de ander' als vijand wordt geconstrueerd. Dit gebeurt bijvoorbeeld door alle schuld van stress binnen de dominante groep op deze vijand af te schuiven. Daarnaast wordt de vijand geïdentificeerd met het kwaad: de normen en waarden van de vijand zouden haaks staan op die van de eigen groep en de vijand zou uit zijn op het vernietigen van het waardensysteem van de dominante groep. Nog een ander principe berust op stereotypering en de-individualisatie. Iedereen die geïdentificeerd wordt met de vijand wordt gezien als vijand van de eigen groep (Merskin 2005). Deze principes komen terug in de manier waarop de Poolse media moslims afbeelden. De media presenteren moslims namelijk ten eerste als van nature geneigd tot geweld. Ten tweede worden moslims gegeneraliseerd tot een groep, waarbij de islam wordt aangewezen als oorzaak voor de tekortkomingen van de groep in haar geheel. Dit maakt dat moslims de personificatie worden van de nieuwe volksvijand: de moslimterrorist (Pedziwiatr 2010). De Poolse moslimpopulatie zegt hierover:

We [the Polish Muslims] are probably the only minority whose otherness, belief, views and communal life have a public character. We are perceived by the media and by society as a threat to the culture, civilisation and country as well as to safety (Pedziwiatr 2015,148).

Dit beeld van moslims als gevaar voor de Poolse natie en haar nationale identiteit is in de loop van de tijd geconstrueerd, mede op basis van historische gebeurtenissen. Voor de val van het communisme mochten moslimstaten alleen positief weergegeven worden, omdat de Volksrepubliek Polen de media verbood zich negatief uit te laten over deze bevriende staten. Na de val van het communisme in 1989 werden islam gerelateerde items wel belicht, zoals de oorlogen in Irak en Afghanistan en de terroristische aanslagen in de Verenigde Staten, Madrid en Londen (Pedziwiatr 2010). Marek (2008) laat zien dat sinds de aanslagen op 11 september 2001 Polen en de Poolse media de islam en moslims niet meer alleen meer verbinden met religie, maar ook met terrorisme, geweld, Osama bin Laden, de Taliban, fundamentalisme en fanatisme. In dit onderzoek hadden slechts twee op de honderd mensen positieve connotaties met de islam (Marek 2008). De deelname van het Poolse leger aan militaire operaties in Irak en Afghanistan en de Poolse soldaten die daarbij het leven lieten leidden vervolgens tot een nog grotere vijandschap tegenover de islam en moslims in de Poolse media (Pedziwiatr 2010).

Conclusie

Polen is een etnisch en religieus zeer homogeen land. De nationale identiteit wordt hieraan ontleend. Mondialisering en migratie hebben in Polen de nationale homogene identiteit echter onder druk gezet, wat heeft geleid tot een heropleving van nationalisme en identificatie met de Poolse nationale identiteit. De moslimminderheid vormt door haar etnisch en religieus anders-zijn een constante herinnering aan de incompleetheid van de nationale zuiverheid. Met andere woorden: het is in Polen niet de moslimminderheid zelf, maar het verschil in identiteit waar deze minderheid voor staat dat zorgt voor een negatieve houding ten opzichte van moslims. Hierbij maakt het geen verschil of het gaat om moslims binnen de natie of om moslimimmigranten die Polen willen binnenkomen. Daarnaast wordt al dan niet behoren tot de moslimgroep vastgesteld aan de hand van etnische kenmerken. Om de natiestaat te bewaken wordt door stereotypering de moslimminderheid als inferieur en als bedreiging voor de natie en de fysieke veiligheid van Polen afgebeeld. Deze beeldvorming voedt de angst voor de moslimminderheid. De massamedia hebben, samen met de terroristische aanslagen en de rechts-populistische regering, dit beeld versterkt en verspreid tegen de achtergrond van het al bestaande narratief over moslims en islam in de samenleving. Door moslims af te beelden als van nature geneigd tot geweld en als

homogene groep hebben de media een nieuwe volksvijand gecreëerd: de moslimterrorist. Deze is een volksvijand omdat de moslimminderheid haaks staat op de Poolse nationale identiteit en dit verschil door simplistische stereotypering en negatieve beeldvorming wordt benadrukt.

Hoofdstuk 4: Integratie

In de voorgaande hoofdstukken zijn vanuit de drie disciplines Religie & cultuur, Internationale betrekkingen en Culturele antropologie inzichten naar voren gekomen die betrekking hebben op de vorming van een negatieve houding tegenover islamitische vreemdelingen in Polen. Tussen deze disciplines is er sprake van wat Repko 'narrow interdisciplinarity' noemt (Repko & Szostak 2016, p. 272). Hoewel de inzichten verschillen zijn er geen conflicten gevonden. De disciplinaire inzichten vullen elkaar aan en bouwen op elkaar voort. In dit hoofdstuk zullen ten eerste de drie inzichten vanuit drie verschillende disciplines worden geanalyseerd en herhaald. Vervolgens wordt er een *common ground* gecreëerd met gebruik van de integratietechniek organisatie (Repko & Szostak 2016, p. 286). Ten slotte zal op basis van de gecreëerde *common ground* een meeromvattend inzicht – a *more comprehensive understanding* – geformuleerd worden waarin de inzichten uit de drie verschillende disciplines geïntegreerd worden tot een antwoord op de hoofdvraag: *Hoe wordt de negatieve Poolse houding tegenover islamitische vreemdelingen gevormd?*

4.1 Analyse van de disciplinaire inzichten

De drie disciplines vormen samen een sluitend geheel om antwoord te geven op de hoofdvraag. De disciplines Religie & cultuur en Internationale betrekkingen gaan beide in op de vorming van de Poolse nationale identiteit. Religie & cultuur beschrijft hoe de religieuze identiteit van Polen sterk is komen samen te vallen met de Poolse nationale identiteit. Internationale betrekkingen gaat in op hoe de rechts-populistische regering de geschiedenis gebruikt om de Poolse nationale identiteit te construeren. Culturele antropologie gebruikt de inzichten uit Religie en cultuur en Internationale betrekkingen wat betreft de constructie van de Poolse nationale identiteit en bouwt verder door te kijken hoe deze Poolse nationale identiteit een rol speelt in de houding ten opzichte van islamitische vreemdelingen. De drie disciplines Internationale betrekkingen, Culturele antropologie en Religie & cultuur gaan in hun disciplinaire hoofdstukken uit van dezelfde epistemologie: sociaal constructivisme. Hoewel in het disciplinaire hoofdstuk van Religie & cultuur het niet nadrukkelijk naar voren komt. In de volgende paragraaf wordt uitgelegd hoe de inzichten uit de verschillende disciplines interacteren en worden (indirecte) causale relaties in kaart

gebracht. Om helder te hebben welke disciplinaire inzichten worden geïntegreerd in de volgende paragraaf volgt hieronder een samenvatting van de disciplinaire hoofdstukken.

Religie & cultuur

In Polen is de nationale identiteit onlosmakelijk verbonden met de religieuze identiteit. Het katholicisme onderscheidt Polen van zijn buurlanden die voornamelijk gesecculariseerd zijn. Door dit kenmerkende onderscheid zijn Pools-zijn en katholiek-zijn met elkaar samen komen te vallen. Dankzij deze eenheid zal in geval van bedreiging van de nationale identiteit van Polen door andere culturen of religies de religieuze identiteit worden versterkt. De nationale identiteit van Polen is immers geconstrueerd op basis van een theologische interpretatie van de geschiedenis. Hierbij is een narratief ontstaan waarin Polen als katholieke natie de geestelijke verantwoordelijkheid heeft om het geloof te verspreiden en verdedigen, binnen zijn eigen landsgrenzen maar ook als christelijk land in Europa. Dit narratief werd is door de Poolse paus Johannes Paulus II benadrukt en versterkt. Met de katholieke kerk als bewaarder van de Poolse identiteit is zo verklaarbaar dat hieruit een houding van angst en weerstand ten opzichte van islamitische vreemdelingen is ontstaan. Polen kent echter een verscheidenheid aan houdingen ten aanzien van islamitische vreemdelingen: een conservatieve houding en een meer progressieve houding. De conservatie houding wordt gerepresenteerd door rechts-populistische politici die negatief staan tegenover de opname van islamitische vluchtelingen. Daartegenover staat de progressieve houding van een deel van de Polen dat openstaat voor dialoog door afstand te doen van de eigen superioriteit (dat wil zeggen: van de katholieke kerk in Polen) en islamitische vreemdelingen met een gastvrije houding te benaderen.

Internationale betrekkingen

De rechts-populistische regering meent dat Polen altijd al een conservatieve katholieke natie is geweest en presenteert Polen als een conservatief katholiek land met een grote mate van etnische en ideologische homogeniteit. Deze claim wordt kracht bijgezet door naar historische figuren te verwijzen. Deze historische figuren, zoals Jan Sobieski en Karel Martel, wisten christelijke Europa te redden van invasies door islamitische legers. De *Law and Justice Party* (PiS) ziet zich als opvolgers van deze helden en wil haar taak voortzetten door de Poolse nationale identiteit te beschermen van de islam met al zijn nadelen, zoals

terrorisme en besmettelijke ziekten. Islamitische vreemdelingen, die als indringers worden gezien aangezien hun identiteit niet overeenkomt met die van autochtone Polen, worden geweerd. Voor hen is het onmogelijk deel te worden van de Poolse natie, omdat de identiteit van de Poolse natie als antithese van de islam wordt gepresenteerd. De nationale identiteit die wordt uitgedragen is een moderne constructie, gecreëerd door de PiS op basis van een selectieve omgang met de geschiedenis. Hiermee wordt een nationale identiteit gelegitimeerd die in werkelijkheid niet "natuurlijk" voortvloeit uit de geschiedenis. Polen is namelijk pas sinds de 20^e eeuw een sterk etnische en religieuze homogeen land. De continuïteit waarop de PiS zich beroept, waarbij de moderne identiteit van de "Pool" wordt geconstrueerd rond het katholicisme en een anti-islamitische houding, kan de volksgeest beïnvloeden. Met haar uitspraken en door het plaatsen van historisch significante standbeelden wil de rechts-populistische regering de geconstrueerde nationale identiteit overbrengen op de bevolking en als historisch verantwoord doen overkomen. Maar naast de visie van de PiS op wat Poolsheid inhoudt bestaat er ook een ander discours; een discours waarbinnen Polen als seculier en divers land wordt omschreven waar het niet uitmaakt waar iemand vandaan komt zolang hij of zij maar actief deelneemt aan de samenleving.

Culturele antropologie

Na de val van het communisme als de culturele ander, heeft de islam deze rol overgenomen in de ogen van veel Polen. De identiteit van de moderne Poolse natie verhoudt zich tegenover de Poolse perceptie van islam. Deze perceptie is over het algemeen negatief, aangezien "de moslim" wordt afgebeeld als een gewelddadig en reactionair persoon. De Poolse identiteit, die hier recht tegenover zou staan, is gebaseerd op normen en waarden die ontleend zijn aan de Poolse katholieke identiteit. Hiernaast bestaat de perceptie dat Polen haar religieuze en etnische homogeniteit moet koesteren en dat de aanwezigheid van moslims binnen de landgrenzen een bedreiging vormen voor deze. Dit valt in lijn met de theorie van het zogenaamde "new nationalism", een nieuwe vorm van nationalisme die niet is gericht op het vormen van een natiestaat, maar zich meer richt op het purificeren van de al bestaande natie van ongewenste elementen. Door culturele *othering* wordt er een wij-zij beeld gecreëerd waarbij de eigen groep vooral positieve karakteristieken lijkt te hebben, terwijl de "zij-groep" juist vooral negatieve kenmerken krijgt aangenaaid.

Dit laatste is een relatief nieuw fenomeen aangezien er al sinds de 14^e eeuw moslims op Poolse grondgebied leven, die pas recentelijk worden geïntegreerd. Hiernaast zijn deze Poolse moslims grotendeels geïntegreerd en is vaak het enige onderscheid met andere Polen de religieuze denominatie van het individu. Hiernaast is een religie niet duidelijk zichtbaar wanneer iemand over straat loopt, waardoor het vermoeden dat iemand wel of niet moslim is vaak wordt gebaseerd op iemands uiterlijk, waarbij het wij-zij onderscheid al snel een etnische lading krijgt.

Het beeld dat moslims een bedreiging zijn voor het Poolse of zelfs Europese christendom gaat al eeuwen terug, dit door de vele conflicten die de twee "beschavingen" met elkaar hebben gehad. In deze tijd was het gebruikelijk negatieve vooroordelen aan de tegenstander te koppelen waardoor het bestrijden van deze des te legitiemer leek. Deze eeuwenoude stereotypes zijn echter nog niet uit ons onderbewuste verdwenen en worden tegenwoordig door de media juist weer aangewakkerd. Deze onbewuste vooroordelen kunnen weer worden geactiveerd en vergroot door een selectieve keuze van onderwerpen door de media. Wanneer bijvoorbeeld de enige reportages die betrekking met de islam hebben, allemaal over terrorisme gaan en ander "islamitisch geweld", scheidt dit een eenzijdig beeld over een gemeenschap van wie de overgrote meerderheid niks met deze gewelddadige acties te maken heeft. De moderne Poolse identiteit wordt dan ook tegenover dit stereotype beeld van de moslim geconstrueerd, met als gevolg dat er in Polen een extreem negatief beeld van moslims is, en aangezien de moslims als collectief schuldig worden gezien van "islamitisch geweld" heeft dit ook geleid tot anti-islamitische geweld van Poolse kant.

4.2 Het creëren van common ground

Het schijnende conflict dat wordt gecreëerd tussen de islamitische identiteit en de Poolse identiteit komt door actieve en inactieve beeldvorming van beiden. Aan de ene kant wordt door de huidige politieke machthebbers de Poolse identiteit gedefinieerd in christelijke en zelfs anti-islamitische termen. Door het selectief inzetten van historische figuren die een rol hebben gespeeld in het "beschermen van het christendom", wilt de PiS doen blijken dat Polen altijd al een beschermende rol heeft gespeeld als het gaat om het verdedigen van Europa tegen islamitische invasies. De rol van Polen als *defensor fidei*, een toenmalige bron van Poolse trots, wordt gebruikt om haar eigen ideologie historische legitimiteit te verlenen

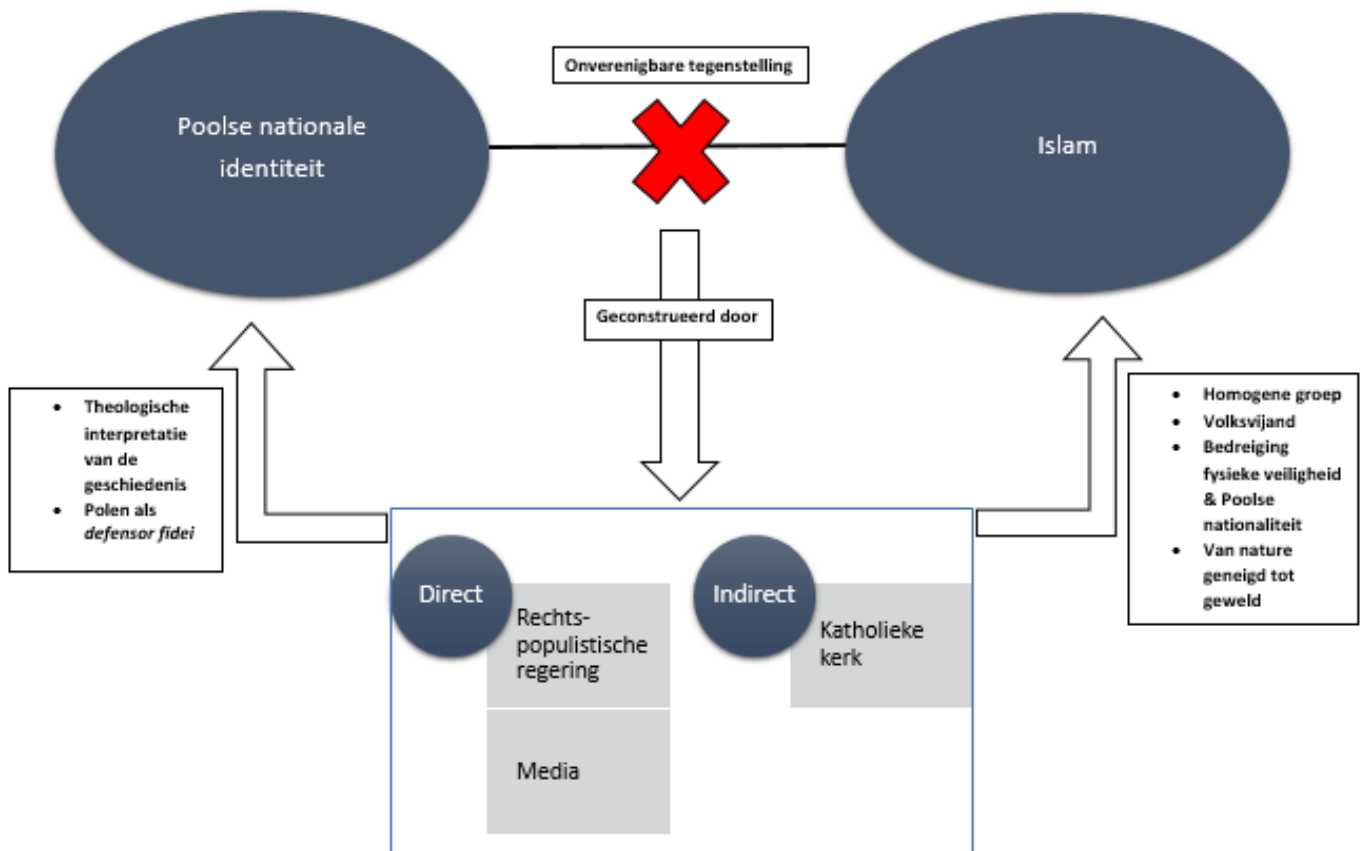
en de Poolse bevolking de interactie met moslims in termen van (culturele) strijd te doen zien. Dit beeld wordt verder kracht bijgezet door Poolse mediakanalen die moslims trachten weg te zetten als gevaarlijke personen, ergo mensen tegen wie je je moet beschermen. In deze reportages wordt vaak een directe link gelegd tussen islamitisch terrorisme en de complete moslimgemeenschap waardoor niet alleen de gewelddadige moslims, maar de gehele groep met een schuin oog wordt aangekeken. Door een directe link met de hele islamitische gemeenschap en geweld te leggen wordt een klimaat gecreëerd waarin moslims niet alleen worden gewantrouwd, maar ook als een fysieke dreiging worden gezien, hetgeen heeft geleid tot de eerder genoemde gewelddadige anti-islamitische incidenten. Deze media en de politiek scheppen het beeld dat de Poolse identiteit onder vuur ligt door haar islamitische gemeenschap en de moslims die zich nog in Polen zouden kunnen vestigen.

Wat indirect aan dit beeld meewerkt is het gedachtegoed dat de (Poolse) katholieke kerk uitdraagt. De kerk meent namelijk dat Polen een katholiek land is en impliceert dat zij dat ook moet blijven. De Poolse identiteit wordt ook vaak binnen een katholiek kader ingevuld aangezien veel normen en waarden die de hedendaagse Pool uit katholiek gedachtegoed zouden afstammen. En wanneer een identiteit zo sterk met een religie is verweven, is het gemakkelijk te zien hoe de komst van een groep mensen van een andere religie, als incompatibel met deze identiteit kan worden gezien. De vermeende katholieke wortels van de Poolse identiteit maken hiermee integratie voor mensen van een andere religie onmogelijk.

Hiernaast fungeert het gedachtegoed van "Polen als katholiek land" als voedingsbodem voor politici die aan dit wijdverbreide idee hun eigen politieke ideologie willen koppelen. Zo heeft de PiS gretig gebruik gemaakt van aannames over de connectie tussen de kerk en identiteit, door christelijke helden uit de geschiedenis aan te halen die in hun tijd "ook" het christendom tegen de islam hebben verdedigd. Hiermee trachten zij een historische continuïteit te construeren waarin iemands "christelijkheid" af te meten is aan hoezeer iemand zich afzet tegen de vermeende bedreiging van de islam. Hiermee wordt niet alleen onverenigbaarheid geïmpliceerd tussen moslims en Polen, maar wordt door de PiS anti-islamitische acties bijna tot heldendaad verheerlijkt.

De aanname dat de Poolse identiteit gebaseerd is op katholieke waarden wordt hiermee uitgebreid met anti-islamitische waarden door het construeren van een narratief

waarin het schijnt alsof deze anti-islamitische houding altijd een belangrijk deel is geweest van wat het betekent om christelijk te zijn. Door middel van het organiseren van relevante begrippen en concepten, hebben we de common grounds verbeeld in onderstaande figuur. Zoals gezegd vonden we geen conflicten tussen de disciplines, maar door deze integratietechniek hebben we de begrippen die bij alle disciplinaire delen van belang waren in verhouding tot elkaar weergegeven.

Figuur 1: common grounds

4.3 Meeromvattend inzicht

Door de verschillende discipline gedeeltes heen is duidelijk geworden dat er een idee van een onverenigbare tegenstelling tussen de Poolse nationale identiteit en de islam geconstrueerd wordt. In figuur 1 wordt dat verbeeld, zoals is uitgelegd in het vorige gedeelte. Het doel van de integratie door middel van die figuur, is om te komen tot een meeromvattend inzicht als antwoord op onze hoofdvraag:

Hoe wordt de negatieve Poolse houding tegenover islamitische vreemdelingen gevormd?

Op verschillende wijzen, direct en indirect, wordt er een negatieve houding in Polen gevormd tegenover islamitische vreemdelingen. Er is sprake van communicatie van een expliciet negatieve houding door de media en de regeringspartij PiS, hoewel die laatste het -vooral in Europese context- nog diplomatiek probeert te verwoorden. In alle disciplines gaat het over een bepaalde beeldvorming, de constructie van een nationale Poolse identiteit en een antithese daarvan, in de vorm van de moslimterrorist. We kunnen de volgende overstijgende inzichten noemen:

- De Poolse nationale identiteit van Polen als katholiek, christelijk land wordt geconstrueerd op basis van historische verhalen en figuren, terwijl die aan de andere kant ook verklaard kan worden aan de hand van de historische relaties van Polen met de buurlanden.
- De katholieke identiteit van Polen is een voedingsbodem geweest, en tevens vormend te noemen voor de opkomst van een (rechts-populistische) anti-moslim retoriek in Polen. De rooms-katholieke kerk beweegt in meer recente ontwikkelingen echter weg van die rol, richting een meer positieve houding ten opzichte van islamitische vreemdelingen.
- Zowel op directe als op indirecte wijze wordt een negatieve houding jegens islamitische vreemdelingen gevormd, waarbij het beeld van de islamitische vreemdeling belangrijker is dan zijn werkelijke aanwezigheid in Polen.

Hoofdstuk 5: Discussie

Na de disciplinaire delen, de integratie en een meer omvattende inzicht, presenteren we hier een evaluatie van het interdisciplinaire aspect van het proces van deze scriptie. Hier gaat het om antwoorden op de volgende vragen. Is het uiteindelijke inzicht inderdaad meer omvattend? Wat zijn de voor- en nadelen van de betrokken disciplines voor het uiteindelijke inzicht? Welke aspecten maken dit onderzoek sterk, en welke juist niet?

Allereerst is er bij ons, zoals al duidelijk is gemaakt, sprake van wat Repko 'narrow disciplinarity' noemt (Repko & Szostak 2016, p. 272). Dit heeft als gevolg dat er geen conflicten bestaan tussen de verschillende disciplines, en dat de integratie enerzijds makkelijk verloopt, maar dat anderzijds een meer omvattend inzicht moeilijk te vinden is. In hoeverre kunnen we de disciplinaire inzichten daadwerkelijk overstijgen om tot een conclusie te komen die meer is dan de som der delen? De integratietechniek van organisatie heeft ons daarbij geholpen. Daarmee konden we de sleutelbegrippen uit onze stukken samenbrengen in een overzicht, en de verbanden ertussen aangeven, die door alle disciplinaire hoofdstukken zichtbaar waren. De tabel (zie figuur 1 in 4.2), die het gevolg is van deze integratietechniek maakt ook een meeromvattend inzicht mogelijk, omdat het de aparte inzichten samenbrengt en een overzicht creëert op basis waarvan we een conclusie konden schrijven die meer was dan de som der disciplinaire delen.

De voordelen van de betrokken disciplines zijn dat ze bepaalde aannames en theorieën met elkaar delen. Zo is het sociaal constructivisme een theorie die sterk in de Culturele Antropologie en bij Internationale Betrekkingen aanwezig zijn, en bij Religie en Cultuur ook, waar de term narratief er vaak voor wordt gebruikt. Ook delen de disciplines de aanname dat er niet zozeer iets is als een eenduidige, vatbare waarheid, maar dat die zichtbaar wordt door de complexiteit van de realiteit. Dit laatste heeft te maken met het feit dat de drie disciplines niet onder de natuurwetenschappen vallen, maar onder de geestes- en de sociale wetenschappen. Een nadeel is dat de disciplines zo dichtbij elkaar liggen. Er zou wellicht meer verrijkend inzicht zijn opgedaan met de participatie van een meer exacte discipline. Zo zou een economisch perspectief wellicht goed kunnen bijdragen aan inzicht aangaande de niet-culturele factoren die te maken hebben met de negatieve houding ten opzichte van vluchtelingen. Een andere mogelijk perspectief zou dat van

communicatiewetenschappen zijn, die zou kunnen analyseren hoe de media bepaalde beelden communiceert.

Het feit dat onze disciplines zo goed op elkaar aansluiten, maakt ons inzicht uiteindelijk relatief betrouwbaar, en dat is een sterk aspect van deze scriptie. Zowel het historisch-politieke, als het sociaal-culturele en het religieuze perspectief wijzen allen naar dezelfde bewegingen in Polen en vullen elkaar daarin goed aan. Zo hebben we twee van de belangrijkste spelers in Polen hun rechtmatige plaats kunnen geven in dit onderzoek, met name de regeringspartij en de Rooms-Katholieke Kerk. Een zwak aspect is dat het inzicht niet is verrijkt met disciplines die verder van de onze afstaan, zoals al duidelijk is gemaakt. Door conflicten kunnen immers juist verrassende en verrijkende inzichten ontstaan. Dat wij die conflicten niet gehad hebben, maakt ons onderzoek minder sterk.

Afsluitend is een punt van kracht in deze scriptie, dat die relevante inzichten oplevert voor de huidige situatie in heel Europa, niet alleen in Polen. Het biedt namelijk inzicht in de constructie van een nationale identiteit, en dat is een proces dat zich in veel Europese landen momenteel afspeelt. In een context van opkomende rechts-populistische partijen en groeiend nationalisme, is het van groot belang de ogen open te houden voor het spanningsveld tussen deze bewegingen en andere mogelijkheden om een identiteit vorm te geven.

Bibliografie

Voorwoord

Suvarierol, S. (2012). Nation-freezing: images of the nation and the migrant in citizenship packages. *Nations and Nationalism*, 18(2), 210-229.

Verkaaik, O. (2010). The cachet dilemma: Ritual and agency in new Dutch nationalism. *American Ethnologist*, 37(1), 69-82.

Inleiding

NOS. (2017, januari 2) "Rellen na moord in Poolse kebabzaak". Verkregen van:

<https://nos.nl/artikel/2151141-rellen-na-moord-in-poolse-kebabzaak.html>

Buchowski, Michał. "A New Tide of Racism, Xenophobia, and Islamophobia in Europe: Polish Anthropologists Swim Against the Current." *American Anthropologist* 119.3 (2017): 519-523.

Repko, A.F. (2016) *Interdisciplinary Research: Theory and Practice*, SAGE Publications Inc, Los Angeles

VluchtelingenWerk Nederland. "Vluchtelingen in getallen 2017". Verkregen van:

<https://www.vluchtelingenwerk.nl/sites/public/u152/Vluchtelingeningetallen2017compleet-1.pdf>

Hoofdstuk 1: Religie & cultuur

Associated Press. (2017, september 18). *Polis bishops criticise government over migrants*. Verkregen van: Catholic Herald: <http://www.catholicherald.co.uk/news/2017/09/18/polish-bishops-criticise-government-over-migrants/>

Barker, P. W. (2009). *Religious Nationalism in Modern Europe*. New York: Routledge.

Grodz, S. (2010). Christian-Muslim Experiences in Poland. *Exchange*, 270-284.

NOS. (2016, oktober 6). *Pools parlement verwerpt abortusplan*. Verkregen van:

<https://nos.nl/artikel/2136279-pools-parlement-verwerpt-abortusplan.html>

NOS. (2016, september 22). *Vijf jaar cel voor abortus in Polen?* Verkregen van:

<https://nos.nl/artikel/2133880-vijf-jaar-cel-voor-abortus-in-polen.html>

Oliphant, V. (2016, juli 26). *Refugee-backing Pope Francis faces mixed welcome at staunchly anti-migrant Poland*. Verkregen van: <http://www.express.co.uk/news/world/693476/Pope-Francis-visit-Poland-tough-immigration>

Smolenski, N. (2016). National-European Theology: The Polish Catholic Hierarchy's Narrative of a Christian Europe. *East European Politics and Societies and Cultures*, 519-550.

Verklaring 2e Vaticaans Concilie. (1965). *Nostra Aetate: Over de houding van de Kerk tegenover niet-christelijke godsdiensten*. Hilversum: Ecclesia Docens. Verkregen van:

<https://www.rkddocumenten.nl/rkddocs/index.php?mi=600&doc=610>

Hoofdstuk 2: Internationale betrekkingen en geschiedenis

Brubaker, Rogers. "Ethnicity without Groups." Harvard University Press: London (2004).

Ciensi, Jan. "Why Poland doesn't want refugees." Politico 21/05/2017.

- Connor, Phillip. "Number of refugees to Europe surges to record 1.3 million in 2015." Pew Research Center: Global attitudes and trends, 02/08/2016. <http://www.pewglobal.org/2016/08/02/number-of-refugees-to-europe-surges-to-record-1-3-million-in-2015/>. Laatst geraadpleegd 21/10/2017.
- Dearden, Lizzie. "Poland's Prime Minister says country will not accept refugees as EU threatens legal action over Quotas." The Independent. 17/05/2017. <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/poland-no-refugees-eu-legal-action-infringement-quotas-resettlement-beata-szydlo-commission-a7741236.html>. Laatst geraadpleegd 21/10/2017.
- Hobsbawn, Eric. "The Invention of Tradition." Cambridge University Press: New York (1983). <https://www.politico.eu/article/politics-nationalism-and-religion-explain-why-poland-doesnt-want-refugees/>. Laatst geraadpleegd 04/11/2017.
- Leezenberg, Micheal, De Vries, Gerard. "Wetenschapsfilosofie voor geesteswetenschappen." Amsterdam University Press: Amsterdam (2012).
- Redactie. "Król Sobieski zastapi Napoleona Bonaparte W Polskim hymnie?" Wprost. 09/07/2017. <https://www.wprost.pl/kraj/10064374/Krol-Sobieski-zastapi-Napoleona-Bonaparte-w-polskim-hymnie-Posel-PiS-nie-mowi-nie.html>. Laatst geraadpleegd 07/10/2017.
- Snyder, Timothy. "The Polish-Lithuanian commonwealth since 1989: *National narratives in relations among Poland, Lithuania, Belarus and Ukraine.*" Nationalism and Ethnic Politics issue 4 volume 3 (1998).
- Wikiwand. "Law and Justice." http://www.wikiwand.com/en/Law_and_Justice. Laatst geraadpleegd 07/10/2017.
- Wójcik, Zbigniew. "Jan Sobieski, 1629-1696." Państwowy Instytut Wydawniczy: Warsaw (1983).
- Zubrzycki, Geneviève. "We, The Polish Nation: *Ethnic and civic visions of nationhood of Post-Communist constitutional debate.*" Kluwer academic publishers: Dordrecht. Theory and Society volume 30 (2001).

Hoofdstuk 3: Culturele Antropologie

- Anderson, B. (2006). *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*. Verso Books.
- Appadurai, A. (2006). *Fear of small numbers: An essay on the geography of anger*. Duke University Press.
- Buchowski, M. (2016). Making Anthropology Matter in the Heyday of Islamophobia and the 'Refugee Crisis': The Case of Poland. *Český lid: etnologický časopis (Český lid: Ethnological journal)*, 103(1), 51-67.
- Buchowski, M. (2017). A New Tide of Racism, Xenophobia, and Islamophobia in Europe: Polish Anthropologists Swim Against the Current. *American Anthropologist*, 119(3), 519-523
- Centor for Public Opinion Research CBOS. (2016). *Attitude to other nationalities*. Warschau. Verkregen van: http://www.cbos.pl/PL/publikacje/public_opinion/2016/04_2016.pdf
- Eriksen, T. H. (2002). *Ethnicity and nationalism: Anthropological perspectives*. Pluto Press.
- Hobsbawm, E., & Ranger, T. (Eds.). (2012). *The invention of tradition*. Cambridge University Press.
- Kaldor, M. (2004). Nationalism and globalisation. *Nations and nationalism*, 10(1-2), 161-177.
- Marek, A., & Nalborczyk, A. S. (2008). Dlaczego boimy się islamu. *Kosowicz, Agnieszka-Marek, Agata: Muzułmanie i uchodźcy w polskim społeczeństwie. Warszawa: Stowarzyszenie 'Vox Humana*, 37-41.

- Marciniak, T. (1997). A survey of Muslim minorities in Poland. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 17(2), 353-359.
- Merskin, D. (2005). Making enemies in George W. Bush's post-9/11 speeches. *Peace Review: A Journal of Social Justice*, 17(4), 373-381.
- Oxford Dictionary. Verkregen van: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/nationalism>
- Pędziwiatr, K. (2010). Muslims in the Polish media—the new folk devil. *Arches Quarterly*, 4(7), 89-95.
- Pędziwiatr, K. (2011). Muslims in Contemporary Poland. *Muslims in Visegrad Countries*, 10-24.
- Pędziwiatr, K. (2015). Islamophobia as a New Manifestation of Polish Fears and Anxieties. *Nations and Stereotypes Twenty-Five Years After: New Borders, New Horizons*, edited by Roman Kusek, Janusz Purchla, and Joanna Santera-Szeliga, 132-50.
- Pew Global Attitudes Project, Public Opinion Survey (2008) "Unfavorable Views of Jews and Muslims on the Increase in Europe." Verkregen van: <http://www.pewglobal.org/2008/09/17/unfavorable-views-of-jews-and-muslims-on-the-increase-in-europe/>
- Quellien, A. (1910). La politique musulmane dans l'Afrique occidentale française. Paris: Émile Larose.
- Runnymede-Trust. (1997). Islamophobia: Challenge for Us All, London.
- Said, E.W. (1978). Orientalism. New York
- Verkaaik, O. (2010). The cachet dilemma: Ritual and agency in new Dutch nationalism. *American Ethnologist*, 37(1), 69-82.
- Włoch, R. (2009). Islam in Poland: Between ethnicity and universal umma. *International Journal of Sociology*, 39(3), 58-67.

Hoofdstuk 4: Integratie

Repko, A.F. (2016) *Interdisciplinary Research: Theory and Practice*, SAGE Publications Inc, Los Angeles

Hoofdstuk 5: Discussie

Repko, A.F. (2016) *Interdisciplinary Research: Theory and Practice*, SAGE Publications Inc, Los Angeles